

=====

VRIJMETSELARIJ : PROGRESSIEF ?

=====

#####

1. INLEIDING.
=====

Naar aanleiding van het 150-jarig bestaan van het Grootoosten van België, zal ik, in samenwerking met enige van mijn broeders een aantal artikelen onder de titel "VRIJMETSELARIJ : PROGRESSIEF ?" wijden aan de vrijmetselarij die in dit Grootoosten wordt uitgeoefend, beleefd en beleden. Steeds zal bij deze artikelen de progressiviteit centraal staan. De artikelen zullen ieder op zich een afgerond geheel vormen dat afzonderlijk kan worden gelezen, hoewel verwijzingen over en weer kunnen voorkomen.

Wat de inhoud betreft, zal ik mij niet tot het Grootoosten van België beperken. Ik zal mij uitstapjes veroorloven naar bijvoorbeeld de Angelsaksische vrijmetselarij en het Grootoosten van Nederland. (De konstitutionele verschillen tussen het G.O.B. en het G.O.N. lijken mij in het kader van progressiviteit bepaald interessant.) Ook wil ik enige aandacht wijden aan het vlekje op het vaandel der Nederlandse vrijmetselarij : De loge "DE WATERGEUZEN", waarvan ik deel uitmaak.

Ik wil echter beginnen met een artikel dat de geschiedenis der vrijmetselarij in het algemeen kort, behandelt. Die geschiedenis immers gaat vooraf aan wat nu vrijmetselarij genoemd wordt, en heeft de vrijmetselarij in zeer hoge mate bepaald. Voordat ik deze korte beschrijving geef, zal ik echter eerst aangeven wat ik onder geschiedenis versta en aan welke voorwaarden naar mijn mening een geschiedschrijving, hoe kort zij ook is, moet voldoen.

Ik ben me er terdege van bewust dat ik in dit eerste artikel talloze aspecten die de vrijmetselarij nu juist tot vrijmetselarij maken, niet aan bod laat komen. Die aspecten hoop ik in de nog komende artikelen voor een groot deel de revue te laten passeren.

Ik wens alle vrijmetselaren onder het Grootoosten van België vrijheid, gelijkheid en broederschap toe in de komende 150 jaar.

2. ANGELSAKSISCHE EN LATIJNSE VRIJMETSELARIJ : =====

VERLEDEN EN GESCHIEDENIS =====

'Maar het is de kracht der geschiedenis
dat het verleden altijd past in een
konstruktie van de toekomst.'
(P.H. Buboïs: Een vinger op de lippen)

2.1. GESCHIEDENIS, EEN STANDPUNT. -----

Wie in een voor hem onbekend landschap wandelt, zal herkenningstekens in dat landschap of in zijn geheugen aanbrengen om de weg die hij heeft afgelegd, weer terug te kunnen vinden. Zonder dergelijke herkenningstekens immers zou hij verdwalen. Wat hij als herkenningstekens aanbrengt of in zijn geheugen registreert, is iets wat hem in het gebied opvalt: een pijl, een hoop stenen, een krom gegroeide boom. (Ook broodkruimels werden wel eens gebruikt, maar dat bleek fataal te zijn). Een kenmerk van de herkenningstekens is dat zij met slechts een doel worden aangebracht: de herkenning. Een ander kenmerk is dat zij in een bepaalde relatie staan tot degene die ze aanbrengt: alleen voor die persoon hebben zij (die bepaalde) betekenis. Een andere wandelaar kan bij de pijl bijvoorbeeld aan het spel van kinderen denken, of gedachteloos langs de kromme boom lopen.

Bij een wandeling van een groep mensen ligt het al iets anders, wanneer de groep samen bepaalt wat als herkenningstekens wordt aangebracht. De tekens worden dan afgesproken en zijn konventioneel. Ieder lid van de groep is daardoor in staat om alleen de weg terug te vinden en om dezelfde wandeling nog eens te doen. Doet hij dat inderdaad, dan zullen hem bij de herhaalde wandeling andere aspecten in het landschap kunnen opvallen dan de eerste keer het geval was.

Geschiedenisbeoefening kan met zo'n wandeling vergeleken worden. Het landschap bestaat dan uit al het overgeleverde, historische materiaal; de wandelaar is de historicus of althans degene die zich met geschiedenis bezig houdt; en de herkenningstekens zijn die gebeurtenissen in de geschiedenis die de historische wandelaar (de historicus dus) op de een of andere wijze opvallen.

Er zijn echter twee grote verschillen met een wandeling door een gewoon landschap te konstateren: allereerst is het historisch landschap geen objektief-konkreet gegeven, maar is het voor een zeer groot gedeelte (natuurrampen bijvoorbeeld uitgezonderd) door mensenhanden 'gevormd'. Bovendien zijn er in het verleden paden ontstaan, waarlangs wandelingen kunnen worden afgelegd. Er zijn al vele (groepen) wandelaars geweest die herkenningstekens hebben aangebracht, en de tekens zijn konventioneel geworden, of liever: het landschap is grotendeels gekultiveerd en in kaart gebracht; da wandelaar hoeft slechts een routebeschrijving aan te schaffen om van een prettige wandeling te kunnen genieten. Of hij van die routebeschrijving zal afwijken, is iets wat hij zelf zal moeten beslissen.

Beide verschillen maken de geschiedenisbeoefening en -beschrijving tot een ingewikkelder aangelegenheid dan het wandelen door onbekend gebied, hoewel zij minstens even inspannend zijn. Dat het historisch materiaal grotendeels door mensenhanden is gevormd, heeft als konsekwentie dat een boom in het historisch landschap niet zomaar een boom in een landschap is. Die boom staat daar met een bepaalde bedoeling; hij is er door mensenhanden geplant. Het achterhalen van die bedoeling is een vaak hachelijke zaak die op 'hineininterpretieren' kan uitlopen: het gevaar dat degene die de boom ziet, zijn- eigen interpretatie geeft van het doel waarom die boom daar staat, en deze interpretatie bovendien kan beschouwen als het werkelijke doel waarom die boom daar geplant is.

Een voorbeeld

in 1717 sluiten vier Londense vrijmetselaarsloges zich tot een Grootloge aan. Wat hun doel hiermee is geweest, is vooralsnog onduidelijk. Wilden zij, zoals Michel Dierckx stelt (*10) "bij het voortdurend toenemen van het aantal loges in Londen de oude plichten en gewoonten nieuw leven (...) inblazen" of hebben zij de vrijmetselarij, zoals deze tot dan toe bestond "definitief een nieuwe weg willen (laten) opgaan"?

De eerste bedoeling, plaatst de wijze waarop de eerste Grootloge is ontstaan, in een heel ander licht dan de tweede bedoeling. In het eerste geval is er immers sprake van een voortzetten van de oude vrijmetselarijtraditie. - een voortzetting die later zal uitmonden in een andersoortige vrijmetselarij. en is dit streven in de kiem van het 1717-begin aanwezig. Iemand die dus het ontstaan van de eerste Grootloge interpreteert in de eerste zin, zal meer geneigd zijn om zijn aandacht te besteden aan de relatie tussen de operationele en de spekulatieve vrijmetselarij (*2) en te onderzoeken hoe de eerste in de laatste uitgedrukt is. Iemand die in de tweede zin interpreteert, zal zich meer op de spekulatieve vrijmetselarij zelf richten en onderzoeken wat deze inhoudt, vooral ook, omdat de huidige vrijmetselarij uit deze spekulatieve vrijmetselarij is voortgekomen. Bij dit laatste onderzoek kan de operationele vrijmetselarij wel betrokken worden, maar direkt noodzakelijk is dit niet.

Hoe het verschil in beide bedoelingen van de vier Londense loges ook uitgelegd moge worden, en wat de bedoeling der vier loges ook geweest moge zijn, is uiteindelijk niet eens van zo'n groot belang, omdat wel met zekerheid vast te stellen is dat in 1717 de eerste Grootloge werd opgericht. Dat er m.a.w. in 1717 een boom is geplant, kan ook los worden beschouwd van het doel waarom die boom daar en op die tijd geplant is.

Laat ik dus even abstraheren van het doel waarom de boom geplant is en er slechts van uitgaan dat hij er in het historisch landschap staat. In een wandeling door dat landschap blijkt dan dat deze boom (nl. : 'In 1717 werd de eerste Grootloge opgericht') gemarkeerd is, en dat hij als etiket heeft meegekregen:

" Begin der spekulatieve vrijmetselarij."

Het tweede verschil met een gewone wandeling door een gewoon landschap doet zich hier voor, nl. het probleem dat historische wandelaars voor mij juist deze boom gebruikt hebben om als herkenningsteken te functioneren bij het in kaart brengen van het historisch landschap. Wat was er zo opvallend aan de boom, vergeleken met de rest van het landschap, dat hij als herkenningsteken aangewezen werd, of anders gezegd: dat hem een bepaald belang door achtereenvolgende wandelaars is toegekend ?

Een ander voorbeeld in verband hiermee:

Iedereen verbindt automatisch met het jaar 1066 het gegeven van de slag bij Hastings. Die slag heeft blijkbaar meer belang toegekend gekregen dan het gegeven dat in hetzelfde jaar het Belgische stadje Hoei stadsrechten verkrijgt. Wat nu maakt de slag belangrijker dan het stadsrecht is ? Zijn de eraan voorafgaande historische bedoelingen gewichtiger; zijn de historische konsekwenties groter; kunnen deze bedoelingen en konsekwenties wel naar hun waarde worden geschat ?

In feite is het antwoord eenvoudig: Zoals de wandelaar bepaalt wat hij als herkenningsteken aanmerkt in het landschap, zo bepaalt de historicus wat relevant is om als historisch herkenningsteken te functioneren; wat dus historisch relevant is. De historicus m.a.w. wijst aan welke boom in het historisch landschap 'krom' is en welke hoop stenen opvallend gegroepeerd is. Een gevolg daarvan is dat het historische feit slechts op een bepaalde wijze bestaat, nl. bij de gratie van de historicus die dat feit beschouwt. De interpretatie die de historicus aan het historische feit geeft is in grote mate bepalend voor het historische feit zelf (*3).

Dit wordt nog ingewikkelder bij het leggen van relaties tussen verschillende historische feiten, m.a.w. bij het begin van een geschiedschrijving. Het is iets anders te konstateren dat in 1717 vier Londense loges bijeen kwamen "en" zich tot een Grootloge aaneensloten, dan dat zij bijeen kwamen "om" zich tot een Grootloge aaneen te sluiten. In het tweede geval legt de geschiedschrijver een relatie tussen twee historische gegevens, die niet in die gegevens aanwezig zijn. De subjektieve kant van het historisch feit en van de relatie tussen historische feiten, mag door de historicus dan ook zeker niet onderschat worden. Daarbij komt dat hijzelf ook in een ooit historisch te worden tijd leeft, en vanuit zijn tijd, dus mede daardoor bepaald, naar de historische gegevens kijkt. Gevolg daarvan is dat de historische gegevens in zekere zin veranderen met de interpreterende historicus. Niet in die zin dat het ooit zo zal zijn dat de vier Londense loges niet in 1717 samenkwamen, maar wel in die zin dat dit gegeven ooit anders geïnterpreteerd zou kunnen worden. Een historicus uit de Victoriaanse tijd bijvoorbeeld zal zijn aandacht niet snel uit laten gaan naar de seksuele aspecten van Middeleeuwse literatuur, terwijl zoiets in de huidige tijd (*4) juist wel gebeurt.

Ik geef deze inleiding over wat m.i. een historisch feit "is", omdat dit voor iedere (ook globale) geschiedschrijving van belang is. Een historisch feit, laat staan de interpretatie daarvan in een geschiedschrijving, staat niet zo muurvast als zou blijken uit de platgetreden paden die door een aantal historici met hun geschiedenisboeken als schoenen in het historisch landschap zijn aangebracht.

Met een historisch feit zijn zoveel subjektieve aspecten (*5) verbonden dat het feit op zichzelf, - dus los van die aspecten -, niet beschouwd kan worden. (Het feit dat "Caesar de Rubicon overstak" betekent meer dan dat er ooit een Caesar was en dat die Caesar het riviertje de Rubicon doorwaad heeft: dat feit geldt als het begin van het Romanum Imperium) Toch houdt deze subjektiviteit van het historisch feit ook weer geen willekeur in. Wat de ene historicus als historisch feit aanmerkt, moet voor een ander controleerbaar zijn en ook als zodanig beschouwd kunnen worden. Daardoor ontstaat een intersubjectiviteit die wel enige garantie biedt voor de korrektheid van een zo ontstaan historisch beeld. Een kritische houding tegenover iedere geschiedschrijving blijft echter een noodzakelijkheid. Het is m.i. dan ook van groot belang dat een geschiedschrijving begint met de opvatting van wat degene die de geschiedschrijving op papier stelt, zelf onder geschiedenis verstaat, en dat hij zijn eigen plaats en standpunt, - voor zover hij daar kijk op heeft -, bepaalt, voordat hij ertoe overgaat een geschiedschrijving te geven (*6). Juist daarom is dat zo belangrijk, omdat zijn beschrijving mede afhankelijk is van die plaats en dat standpunt.

Een voorbeeld hiervan binnen de geschiedschrijving van de vrijmetselarij is het al genoemde werk van Dierckx (*7), een niet-maconnieke katholiek. Het 'niet-maconnieke' geeft aanleiding naar dit werk te grijpen, als men hoopt een enigszins objektieve kijk voorgeschoteld te krijgen op de geschiedenis van de vrijmetselarij, maar het 'katholieke' vernietigt deze verwachting volkomen. Vanaf het begin van zijn werk blijkt het standpunt van Dierckx te zijn (*8) dat er tussen de katholieke kerk enerzijds en de vrijmetselarij anderzijds, (waarbij hij onder "de" vrijmetselarij alleen de zogenaamde regelmatige (*9) vrijmetselarij verstaat) een kloof is die naar zijn mening opgeheven kan en moet worden. De vrijmetselarij en de katholieke kerk immers zouden elkaar in principe niet in de weg hoeven staan en uit te sluiten. Door zijn katholieke standpunt wordt Dierckx' geschiedschrijving vernauwd tot een geschiedschrijving van de regelmatige vrijmetselaar die hij niet is. Anders gezegd: ik krijg uit zijn werk de indruk dat hij de onregelmatige vrijmetselarij ter zijde schuift, niet zozeer omdat de regelmatige vrijmetselarij dit doet, dan wel omdat deze vrijmetselarij zijn (nl. Dierckx') doel om een begin te maken met "de oecumene tussen de katholieke kerk en de vrijmetselarij" (*10) in de weg staat. Op vergelijkbare wijze schuift P.J. van Loo (*11) de geschiedenis en ontwikkeling van de loge POST NUBILA LUX in de 19e eeuw weg als een voor de geschiedschrijving van de Nederlandse vrijmetselarij niet-relevant gegeven op de achtergrond van het historisch landschap, waarmee Van Loo zich bezig houdt. Die geschiedenis en ontwikkeling kan namelijk gezien worden als een voor de Nederlandse vrijmetselarij niet bepaald prettige periode (*12).

Kan ten gunste van Dierckx nog gezegd worden dat zijn standpunt ten opzichte van vrijmetselarij uit zijn inleiding kan worden afgeleid, bij Van Loo is dat zeker niet het geval.

Kortom, het standpunt dat een historicus inneemt, wanneer hij een geschiedschrijving begint, moet mijns inziens vooraf duidelijk door hem worden gegeven. Hierin moet ook tot uitdrukking komen wat hij onder geschiedenis verstaat. Dat laatste heb ik in grote lijnen hierboven gedaan. Ik wil er nog een opmerking aan toe voegen: de door historici in het historische landschap aangemerkte herkenningstekens hebben als overeenkomst dat zij opvallen. Dat opvallen houdt in dat zij afwijken van, niet hetzelfde zijn als, de rest van het landschap. Het wijst m.a.w. op verandering. De in het oog van historici belangrijke veranderingen in de geschiedenis worden aangemerkt, en op basis daarvan ontstaat een geschiedschrijving. Zeer belangrijk daarbij is wat historici onder 'belangrijke veranderingen' verstaan, en welke waarde zij aan die veranderingen toekennen.

2.2. GESCHIEDENIS EN VRIJMETSELARIJ.

Naar mijn idee moet een geschiedschrijving van de vrijmetselarij duidelijk geënt zijn op datgene wat de (maçonnieke) geschiedschrijver in zijn tijd onder vrijmetselarij verstaat. Hij mag daarbij historische feitelijkheden uiteraard niet verdraaien, maar hij mag ze wel herinterpreteren of wijzen op andere historische gegevens die naar zijn smaak meer belang hebben dan de algemeen als belangrijk geaksepteerde. Hij hoeft m.a.w. niet het door vorige geschiedschrijvers gebaande pad opnieuw te bewandelen. Hij kan die routebeschrijving wel volgen, maar het lijkt me zelfs beter, wanneer hij ervan af kan wijken. Op die manier kunnen als vaststaand beschouwde gegevens in een nieuw licht komen te staan, en kunnen nieuwe gegevens naar voren worden gehaald.

Verandering duidt niet op iets blijvends, maar op ontwikkeling; niet op konservatisme, maar op progressiviteit. Vanuit een progressief standpunt wil ik de (op de eerste plaats) inhoudelijke geschiedenis van de vrijmetselarij benaderen.

Dit houdt een aantal m.i. belangrijke konsekwenties in:

De EERSTE KONSEKWENTIE is dat naar mijn mening operationele vrijmetselarij geen vrijmetselarij is. Ik ontken hiermee niet dat zoiets als operationele vrijmetselarij niet de basis geweest kan zijn voor wat later ontstaan is, maar wil aangeven dat de huidige vrijmetselarij en de operationele van elkaar verschillen als vader en zoon? de zoon draagt nog wel de achternaam van zijn vader, maar is in wezen een geheel andere persoon.

De TWEEDE KONSEKWENTIE, die nauw met de eerste samenhangt, is dat spekulatieve vrijmetselarij niet bestaat. De termen 'operationeel' en 'speculatief' met betrekking tot vrijmetselarij ontleen hun inhoud slechts aan het feit dat zij met elkaar in betrekking worden gebracht.

Deze betrekking tussen beide is een in het verleden en door historici aangebrachte betrekking en niet van toepassing op de huidige vrijmetselarij. Degene die nu vrijmetselarij (nog) wil beleven als een genootschap ter meerdere interpretatie van Middeleeuwse geheimen en initiatieke rituelen, leeft als vrijmetselaar naar mijn idee wat aan de late kant. Vrijmetselarij nu is noch operatief, noch spekulatief. Zij is vrijmetselarij met een eigentijdse inhoud en beleving. Zij heeft wel relaties met een verleden, waarin ook zoiets als vrijmetselarij bestond, maar aan deze kan zij niet identiek zijn.

Een DERDE KONSEKWENTIE die volgt uit het standpunt van progressieve vrijmetselarij (*13), vanwaaruit ik de geschiedenis van de vrijmetselarij beschouw, is de volgende. Als herkenningstekens in het historisch landschap der vrijmetselarij merk ik slechts die veranderingen aan, die in de richting gaan van wat nu onder progressieve vrijmetselarij verstaan wordt. De geschiedenis van deze vrijmetselarij is m.a.w. de geschiedenis van de vrijmetselarij, omdat voor mij ontwikkeling en verandering inherent aan geschiedenis zijn. In de regelmatige vrijmetselarij kan ik nauwelijks ontwikkeling konstateren. Deze vrijmetselarij heeft wel een verleden, maar geen geschiedenis. Haar historisch landschap is voor mijn ogen een vlakke uitgestrektheid, waaruit vrijwel geen opvallende door mij als herkenningstekens te kwalificeren veranderingen naar voren komen. In dat historisch landschap verdwaal ik als in een woestijn.

Om een voorbeeld te geven:

in een vergadering van de Verenigde Engelse Groot loge (*14) van 4 december 1964 (sic!) werd de eed die bij de inwijding in de symbolische graden van de Angelsaksische loges werd afgelegd, veranderd. Luidde deze eed eerst:

"Deze verscheidene punten zweer ik plechtig te onderhouden (.....) op geen kleinere straf, bij schending van een van hen, dan dat mijn keel worde doorgesneden, mijn tong met de wortel worde uitgerukt en dat ik begraven worde in het zand van de zee bij lage waterstand, op een kabellengte van het strand, waar het in vierentwintig uren tweemaal ebbe en vloed is, (...)"

nu mocht de eed veranderd worden in:

"Deze verscheidene punten zweer ik plechtig te onderhouden (...) STEEDS IN DE GEEST HOUDEND DE TRADITIONELE STRAF, bij schending van een van hen, dan die van dat ...enz." (*15).

De verandering werd overigens niet verplicht gesteld, en aan, de aanname ervan ging een lang debat in de Engelse Grootloge vooraf (*16). Onmiskenbaar is hier van een verandering sprake; onmiskenbaar betekent deze verandering iets, nl. dat de straf, bij schending van de eed, slechts symbolisch bedoeld is (*17); onmiskenbaar moet ik een dergelijke verandering vanuit progressief standpunt toejuichen; maar even onmiskenbaar voel ik mijn tanden knarsen.

Deze verandering kan niet gekwalificeerd worden als een herkenningsteken, waaraan ik de ontwikkeling van de vrijmetselarij kan schetsen. Zo'n verandering is slechts een zandkorrel meer in de woestijn der regelmatige vrijmetselarij. In de vrijmetselarij van 1964 zijn er wel andere zaken te konstaten die minder konservatief zijn dan deze (*18).

Er zijn slechts twee historische gegevens in de regelmatige vrijmetselarij die ik als herkenningstekens zou kunnen kwalificeren. Het eerste is haar ontstaan in het begin van de 18e eeuw; het tweede haar breuk met wat in haar ogen "onregelmatige" vrijmetselarij is. (In het vervolg spreek ik liever van Angelsaksische versus Latijnse vrijmetselarij, omdat "onregelmatig" een duidelijk verwerpelijke bijklank heeft, die mij helemaal niet welkom is.)

Vanuit het standpunt dat geschiedenis progressief is, kan het niet anders dan dat ik juist deze twee gegevens als historische herkenningstekens kwalificeer. De geschiedenis van de Latijnse vrijmetselarij is immers, voordat de breuk tussen deze en de Angelsaksische een 'fait accompli' was, dezelfde als de geschiedenis van de Angelsaksische vrijmetselarij (*19).

Er is echter een duidelijk verschil: de wijze waarop een 'Latijns' vrijmetselaar die geschiedenis beschouwt, zal anders zijn dan de wijze, waarop een 'Angelsaksisch' vrijmetselaar dat doet. Dit verschil druk ik uit door slechts deze twee gegevens als historische herkenningstekens aan te merken: zij zijn de enige in het verleden van de Angelsaksische vrijmetselarij en in de geschiedenis van de Latijnse vrijmetselarij die als inhoudelijk-progressieve raakpunten tussen beide kunnen worden beschouwd.

2.3. VRIJMETSELARIJ: EEN GESCHIEDENIS.

In haar oorsprong is vrijmetselarij progressief. Vanuit de ongeorganiseerdheid der operatieve vrijmetselarij, die ook al vanwege de zeker niet volledig overgeleverde dokumentatie nauwelijks toegankelijk of te systematiseren is, begint na 1717 een enigszins overzichtelijk geheel te groeien dat spekulatieve vrijmetselarij genoemd wordt. De overgang van de operatieve vrijmetselarij (de gilden der vrije metselaren met hun bouwgeheimen paswoorden, initiatieke rituelen, en leerling-gezel-meester hiërarchie (*20), om slechts enige aspecten te noemen) naar deze spekulatieve vrijmetselarij (waarin de konkrete 'bouw-aspecten' van steeds minder belang zouden worden en steeds meer symbolisch gehanteerd) is o.a. tot stand gekomen, doordat ook niet-metselaars in de loges werden opgenomen (*21). Hierdoor zouden de werkzaamheden der loges zich ook (en later steeds meer) op andere terreinen gaan bewegen. Een aantal elementen van de operatieve vrijmetselarij zouden gehandhaafd blijven, maar dan getransformeerd naar een spekulatief gebied. Bovendien zouden er ook nieuwe elementen bijkomen. De geest in de loges veranderde van mentaliteit.

Er heerste een broederlijk-mondaine sfeer, waar (toch ook veel aristokratische) mannen zich in de beslotenheid van het klubleven konden terugtrekken uit hun dagelijkse beslommeringen om te genieten en zich te ontspannen. Daarnaast besteedden zij aandacht aan filosofische onderwerpen en bespiegelingen over symboliek. Ook maatschappelijke wantoestanden kregen, zij het vooral op charitatieve wijze, de nodige aandacht. Het belangrijkste punt van verandering is echter de tolerantie-gedachte, - op de eerste plaats op religieus gebied -, die als een van de grondslagen der spekulatieve vrijmetselarij gezien kan worden.

Deze veranderingen zijn uiteraard langzaam in hun werk gegaan en niet plotseling in een vloek en zucht (van Verlichting) ontstaan. Wat gezegd kan worden is dat zich in het begin van de 18e eeuw langzaamaan een vrijmetselarij konsolideerde die afweek van de eraan voorafgaande, operatieve vrijmetselarij, en die mee is gegaan met de veranderingen die zich op politiek en sociaal-kultureel, maar vooral op religieus en filosofisch vlak voordeden in de maatschappij aan het begin van de 18e eeuw. Een vrijmetselarij, kortom, die met haar tijd meeging. Als eerste inhoudelijke uitdrukking van deze vrijmetselarij kan "The Constitutions of Free-Masons" beschouwd worden. Deze 'Constitutions' worden door James Anderson in opdracht van de Engelse Grootloge opgesteld en in 1723 uitgegeven (*22). Anderson baseerde ze op een aantal oudere documenten van de operatieve vrijmetselarij (*23), maar voegde ook zelf het nodige toe. Uit deze 'Constitutions' spreekt de nieuwe geest die -uiteraard gezien in het licht van de tijd- waarlijk progressief genoemd mag worden, en dat vooral met betrekking tot de religieuze tolerantie. De allereerste plicht in deze konstituties luidt:

"Een vrijmetselaar is, naar zijn aard verplicht de zedenwet te gehoorzamen en, zo hij de Kunst juist verstaat, zal hij nooit een domme godlooचनाar of ongodsdienstige vrijdenker zijn. Maar, hoewel de vrijmetselaren in oude tijden verplicht waren in elk land de godsdienst van dat land of volk te belijden, welke deze ook mocht zijn (*24), wordt het nu doelmatiger geacht hen slechts te verplichten tot die godsdienst, waarin alle mensen overeenstemmen, hun bijzondere meningen aan henzelf overlatende." (*25).

Vrijheid van godsdienst in de vrijmetselarij. Alleen atheïsten worden buiten de loge gehouden. Voorwaar een verandering in opvatting die eeuwenlang niet denkbaar geweest was binnen noch buiten de vrijmetselarij. Hoe progressief deze plicht is geweest moge blijken uit het verzet dat er al vrij spoedig in vrijmetselaarskringen tegen is ontstaan (*26). Dit verzet gold overigens niet alleen die eerste plicht, maar ook de veranderde mentaliteit in de loges en vooral de wijze waarop de Engelse Grootloge zich tegenover al bestaande en nog te vormen loges opstelde. Wenste men zich vrijmetselaarsloge te noemen of zich als zodanig te konstitueren, dan moest men door de Engelse Grootloge erkend worden. Dat wilde zeggen dat men de 'Constitutions' van Anderson moest onderschrijven en de door de Grootloge uitgevaardigde wetten en reglementen.

Dit paternalisme van een Grootloge dié de kinderschoenen nog niet eens was ontgroeid, schoot vele loges in het verkeerde keelgat. (Al kan ten voordele ervan gezegd worden dat het enige overzichtelijkheid en (zij het opgelegde) eenheid binnen de vrijmetselarij bracht.)

In 1751 richtten de loges, die zich niet aan de eis van absolute heerschappij der Engelse Grootlogewensten te onderwerpen (een eis overigens die evenzeer in het tijdsbeeld past als het uitgangspunt der religieuze tolerantie, maar dan weer net van de andere, de aristokratische kant beschouwd), een nieuwe Grootloge op: de "Grandlodge of Free and Accepted Masons of the Old Institutions", wier vrijmetselaren zich "Antients" noemden tegenover de "Moderns" van de Engelse Grootloge uit 1717. Ook deze Antients zouden progressief genoemd kunnen worden, omdat zij zich tegen de dwangmatigheid der Moderns verzetten (*27). In hun verzet tegen dé progressieve uitgangspunten van de Moderns zijn ze echter weer konservatief. Zien we dus aan de ene kant inhoudelijke progressiviteit die op konservatieve manier dwangmatig wordt opgelegd; aan de andere kant is het precies tegenovergesteld. Aan beide zijden wint het konservatisme het uiteindelijk.

De inhoudelijke progressiviteit van de Moderns gaat echter ook snel verloren door de wel sfeervolle, maar in oppervlakkigheid uitmondende, aristokratische en op vooral ontspanning gerichte activiteiten van de Engelse grootloge. "Meer en meer liep (...) de vaag christelijke geest van de loges der twee elkaar beconcurrerende Engelse grootmachten parallel, zodat nog uitsluitend machtsambities hen van elkaar gescheiden hielden (*29).

In 1813 verenigden beide grootmachten zich dan ook binnen de 'United Grand Lodge', wier ⁴konstitutie van 1815 van de vrijmetselaar vereist te 'geloven in de "Glorierijke Opperbouwmeester van hemel en aarde"'.

Sinds die tijd, maar eigenlijk al sinds daarvoor, is binnen de Angelsaksische vrijmetselarij vrijwel niets meer van progressiviteit te merken. De vaste grondslag is gelegd en wordt dogmatisch en dwangmatig opgelegd. Iedere poging tot aanpassing aan tijdsomstandigheden en verandering in progressieve zin is op die wijze a priori onmogelijk gemaakt. Zodra zo'n poging wordt ondernomen, -iets wat in de vrijmetselarij op het kontinent wel voorkomt-, behoort degene die haar onderneemt immers tot de onregelmatige vrijmetselarij. Daarbij moet ik erop wijzen dat de Verenigde Engelse Loge dit 'recht' op uitsluiting baseert op het feit dat zij de oudste Grootloge is; een eerstgeboorterecht dat in feite al zijn authenticiteit heeft verloren, doordat de eerstgeborene volkomen van zichzelf vervreemd is geraakt. Wat eens (voor korte tijd) progressief was, wist zo aan de verworvenheden van die progressiviteit vast te houden en ze zo terug te draaien, dat het uitmondde in religieus dogmatisme, historische dweperij, en ambitieus absolutisme. In deze vrijmetselarij kon dan ook niets meer gebeuren dat de moeite van het vermelden waard is vanuit een progressief standpunt.

Pas bij het ontstaan van de progressieve vrijmetselarij, die a.h.w. terugkeert naar de uitgangspunten van de oorspronkelijke (spekulatieve) vrijmetselarij en deze naar eigentijdse opvattingen weet te transponeren en herinterpreteren, zet de geschiedenis van de vrijmetselarij zich weer voort. Dan pas is er geen sprake meer van loutere uitbreiding op geografisch gebied, maar van inhoudelijke verandering. In de tijd voor deze verandering zijn er wel binnen de Angelsaksische vrijmetselarij verschillen te konstaten, -verschillen die beschouwd kunnen worden als uiteindelijk te leiden tot wat nu onder progressieve vrijmetselarij verstaan wordt. Deze verschillen blijven echter steeds ondergeschoven onder het juk der Angelsaksische vrijmetselarij. Pas wanneer de progressieve vrijmetselarij zich niet meer tegen dit juk schurkt en zelf de teugels in handen gaat nemen, wars van erkenning door Engeland; pas wanneer zij in gaat zien dat een historisch gegeven ('t eerst-geboren-zijn) geen aanspraak geeft op absolute heerschappij, -pas dan kan deze vrijmetselarij haar eigenwaarde en waardigheid ten volle laten zien, ook al wordt zij daarbij zeer denigrerend door de Angelsaksische vrijmetselarij bejegend (*30).

In de tweede helft der 19e eeuw komt de neiging tot verandering en progressiviteit (m.i. glorieus) tot uitdrukking in de splitsing der vrijmetselarij in de Latijnse en de Angelsaksische. Deze splitsing is concreet-inhoudelijk aanwijsbaar, hoewel zij niet in alle 'latijnse' landen gelijktijdig haar konstitutionele uitdrukking vindt. Het Grootoosten van Frankrijk wordt bijvoorbeeld in 1773 gevormd, maar in 1877 uitdrukkelijk niet door Engeland erkend, terwijl het Grootoosten van België, dat 1833 gevormd is, in 1872 een nieuwe definitie van vrijmetselarij geeft en haar algemene statuten uitschrijft.

De incubatieperiode der progressieve vrijmetselarij verschilt per land, en de vrijmetselarij in deze periode wijkt nog niet zodanig van de Angelsaksische vrijmetselarij af, dat van een nieuwsoortige vrijmetselarij gesproken kan worden. Net zoals het verschil tussen operationele en spekulatieve vrijmetselarij vergeleken kan worden met dat tussen vader en zoon, net zo kan dit met het verschil tussen de Angelsaksische en Latijnse vrijmetselarij worden gedaan: de Latijnse vrijmetselarij is een wezenlijk andere dan de Angelsaksische. Het verschil tussen beide gaat echter gepaard met een duidelijk generatieconflict dat vooral betrekking heeft op twee 'hot issues' der vrijmetselarij, die al in de eerste plichten van Andersons 'Constitutions' waren verwoord:

- het geloof in de Opperbouwmeester des Heelals.
- het toestaan van discussies over politiek en godsdienst in de loges.

De eerste plicht heb ik hierboven (*31) al (gedeeltelijk) aangehaald. Het geloof in een Opperbouwmeester des Heelals wordt in de "Basic Principles" van 1929 door de Verenigde Engelse Grootloge nog eens uitdrukkelijk als essentiële voorwaarde van lidmaatschap der vrijmetselarij gesteld; (in nr. 2).

De Latijnse vrijmetselarij heeft deze verplichting afgezworen met als konsekwentie niet dat een vrijmetselaar niet mag geloven, maar niet hoeft te geloven in een Opperbouwmeester. Zo worden meer vrijheden op religieus gebied toegelaten en is de vrijmetselarij toleranter geworden.

Toch hield deze tolerantie, vooral in het begin der Latijnse vrijmetselarij, maar ook heden ten dage nog dikwijls, een intolerantie in, m.n. ten opzichte van katholieken. Begrijpelijk is dit alleszins, gezien de felle reacties in de 19e en 20e eeuw van de rooms-katholieke kerk op de vrijmetselarij (i.c. de pauselijke bul "Mirari vos" van 1832, en de encycliek "Humanum bonus" van 1884 (*32)). Deze intolerantie droeg en draagt naar mijn Hollandse mening een sterk dogmatisch karakter dat in dit geval gebaseerd is op een anti-religieus gevoel, -een karakter overigens dat progressieve vrijmetselarij niet waardig is. Hierop wil ik echter een andere keer graag terugkomen.

De tweede plicht bij Anderson luidt:

"Een vrijmetselaar is een vreedzaam onderdaan van het burgerlijk gezag, waar hij ook verblijft of werkt en (hij) behoort nooit betrokken te zijn in complotten en samenzweringen tegen de vrede en het welzijn van de natie, noch zich ongehoorzaam te gedragen tegenover de lagere overheid; want (...)."

Samen met een voorschrift uit de zesde plicht:

"Geen persoonlijke wrok of geschillen mogen binnen de poorten van de Loge gebracht worden, nog veel minder geschillen over godsdienst, volken of politiek, omdat wij als vrijmetselaren slechts aanhangers zijn van die hierboven (nl. in de eerste plicht) vermelde algemene godsdienst" (*33);

vormt deze tweede plicht het tweede 'hot issue' der vrijmetselarij.

In 1854 herroept het Grootoosten van België het verbod op politieke en religieuze diskussies in de loges, terwijl daarentegen ditzelfde verbod in de "Basic Principles" van 1929 nog eens uitdrukkelijk wordt bevestigd (in nr.7). Ook op dit gebied dus is de Latijnse vrijmetselarij toleranter dan de Angelsaksische. Deze twee historische gegevens (het ontstaan der vrijmetselarij in het begin der 18e eeuw, en het ontstaan der Latijnse vrijmetselarij aan het eind der 19e eeuw, waarbij de kiem van de laatste al in de eerste aanwezig was), zijn de enige gegevens die de moeite van het noemen waard zijn in een (globaal) overzicht der vrijmetselarij dat vooral op inhoudelijke uitgangspunten en veranderingen afgaat.

Via deze historische gegevens kan de weg uit de woestijn der Angelsaksische vrijmetselarij in letterlijke zin 'terug' worden gevonden. Het is een weg die begint en eindigt bij een oase, en die voor het overige slechts bestaat uit hitte, droogte en woestijnzand. Vanuit het standpunt dat geschiedenis verandering, vooruitgang, beweging is, is er SLECHTS EEN VRIJMETSELARIJ, DIE DIE NAAM WAARDIG IS:

de progressieve !

Ik blijf uiteraard met nog een aantal vragen zitten. Twee daarvan zal ik hier verwoorden. Ik hoop mijn gedachten erover in een volgend artikel te kunnen uitspreken.

De eerste is de vraag wat de overeenkomsten tussen de Angelsaksische en de Latijnse vrijmetselarij zijn. Beide noemen zich immers nog steeds 'vrijmetselarij', alhoewel beide inhoudelijk qua uitgangspunten sterk van elkaar verschillen. In het verleden echter heeft dit verschil geen aanleiding gegeven om in een van beide gevallen niet meer van vrijmetselarij te spreken. Inhoud alleen bepaalt dus niet wat vrijmetselarij tot vrijmetselarij maakt. Dit hangt ongetwijfeld samen met talloze aspecten die ik, zoals ik in de inleiding op dit artikel al heb gezegd, niet in mijn beschouwingen heb betrokken. Anders gezegd: de vraag wat vrijmetselarij nu eigenlijk tot vrijmetselarij maakt en of progressiviteit een conditio sine qua non voor vrijmetselarij is, is een vraag die -los van geschiedenis en van een standpunt over geschiedenis- nog beantwoord moet worden.

De tweede vraag is de volgende: het Grootoosten van België rekent zich tot de progressieve vrijmetselarij. Kan de vrijmetselarij die onder dit Grootoosten wordt beoefend, nu progressief worden genoemd of niet; en zo ja, in welke zin is zij dan progressief? Is zij dat alleen IN VERHOUDING TOT de Angelsaksische vrijmetselarij? Zoals de Angelsaksische vrijmetselarij in haar oorsprong progressief was, maar al snel in de verworvenheden van die progressiviteit bleef steken door niet (verder) met haar tijd mee te gaan en zich te blijven beroepen op oude uitgangspunten die op een gegeven moment achterhaald en verouderd waren, zo zou de Belgische progressieve vrijmetselarij hetzelfde lot (hebben) kunnen ondergaan.

M.P. Angenent.

NOTEN.

- (*1) M. Dierckx: DE VRIJMETSELARIJ. DE BROTE ONBEKENDE. 1717-1967.
EEN POGING TOT INZICHT EN WAARDERING. Antwerpen etc. 1967, p.30-31
- (*2) Onder operationele en spekulatieve vrijmetselarij versta ik hier kortweg de vrijmetselarij tot aan het begin der 18e eeuw, en de vrijmetselarij daarna. Zie ook hieronder, p.12.
- (*3) Zo kan een 'Middeleeuwer' bij ZIJN weten nooit in de Middeleeuwen geleefd hebben. De term is pas later voor deze tijdspanne tussen 500 en 1500 ingevoerd. M.n. Petrarca (1304-1374) hanteert haar voor het eerst in die zin, en dan nog wel om zijn tijd tegen de voorgaande af te zetten.
- (*4) Herman Pleij bijvoorbeeld, hoogleraar in de Nederlandse Taal- en Letterkunde in Amsterdam, houdt zich veel hiermee bezig. . . .
- (*5) Nog eens herhaald: het feit zelf dat ontstaan is door inbreng van mensen; de beschrijving en interpretatie ervan die de historicus geeft; de bepaaldheid van de historicus door zijn eigen tijd.
- (*6) Zeer interessant in dit verband is L.M. de Rijk, MIDDELEEUWSE WIJSBEGEERTE. TRADITIE EN VERNIEUWING Assen, 1977, m.n. Hoofdstuk 2 'Periodisering, wetenschapstheorie en geschiedfilosofie'.
- (*7) Zie hierboven, noot (*1).
- (*8) op. cit., zie bijvoorbeeld 'Ter inleiding', p.11.
- (*9) Zie voor het verschil regelmatige en onregelmatige vrijmetselarij, hieronder p. 13 en 14.
- (*10) op. cit., p. 224.
- (*11) P.J. van Loo, GESCHIEDENIS VAN DE ORDE VAN VRIJMETSELAREN ONDER HET SROGTÖOSTEN DER -NEDERLANDEN. Z.p., 1967, p. 136-139.
- (*12) zie ook noot (*3) bij mijn inleiding op de gedeeltelijke heruitgave van Gunst's boek over de loge POST NUBILA LUX in dit tijdschrift, p.36.
- (*13) Vooralsnog ga ik ervan uit dat de term 'progressieve vrijmetselarij' in zekere zin bekend is. Zie voor het verschil met haar tegenhanger (en dat moet wel zijn:) konservatieve vrijmetselarij, hieronder p. 15-16.
- (*14) 'Verenigde', zie hieronder p.14.
- (*15) Hoofdletters van mij.
- (*16) Dierckx, op. cit. p. 139-140.
- (*17) Ik schijn hieruit niet te mogen afleiden (volgens Dierckx, op. cit. p.138) dat de straf voor de verandering niet symbolisch opgevat werd, maar konkreet werd uitgevoerd. Dat ik dit niet mag afleiden geeft aan hoe sullig en achterhaald de verandering was, en hoe de Verenigde Engelse Grootloge achter de werkelijkheid aansjokt.
- (*18) In een opzicht is de regelmatige vrijmetselarij in haar verleden wel 'progressief' geweest, en heeft zij dus echt(e) geschiedenis gemaakt: zij heeft zich als een 'Freemasonry which rules the masonic waves' over de gehele wereld verspreid, (indachtig het Bijbelse woord 'weest vruchtbaar en vermenigvuldig u' (Gen. 1:28), -een woord dat in progressieve vrijmetselaarskringen alleen beantwoord kan worden met een even Bijbels woord 'aanzie mijne vijanden, want zij vermenigvuldigen' (Deut. 1:10)). Deze uitbreiding echter heeft betrekking op een geografische verspreiding van inhoud en niet op een verandering van die inhoud in progressieve zin. Degene die zich voor deze geografische verspreiding interesseert kan de jaartallen, plaatsen, en redenen van verspreiding in talloze maconnieke geschiedenisboeken navorsen. Ik wil mij daarmee hier niet bezig houden.
- (*19) Zij week hier en daar wel van die Angelsaksische vrijmetselarij af, maar is toch op dezelfde leest geschoeid.
- (*20) Het is zelfs onduidelijk of deze hiërarchie inderdaad (drie) graden kende.
- (*21) Een van de vier Engelse loges die zich in 1717 tot Grootloge aaneensloten, zou volgens Dierckx (op. cit. p.30) uitsluitend uit beschouwende vrijmetselaars hebben bestaan: de loge "De Roemer en de Druiven".
- (*22) In 1738 geeft Anderson, omdat de oplage van de eerste druk is uitverkocht, een tweede, gewijzigde druk uit onder de titel THE OLD CHARGES OF THE FREE AND ACCEPTED MASONRY.
- (*23) Na zijn konsultatie van deze dokumenten vernietigde Anderson ze.
- (*24) Volgens van Loo was men verplicht de rooms-katholieke leer te belijden (J.P. van Loo, "De Oude Plichten". In STUDIEBLADEN 13, 1950.)

NOTEN VERVOLG.

- (*25) Gecit. naar Dierckx, op. cit., p.32.
- (*26) Reden waarom in 1736 bij de tweede uitgave van de "Constitutions" deze eerste plicht al strakker wordt geformuleerd. Zie bijvoorbeeld hiervoor: Werkgroep Vrijmetselaars in Vlaanderen, vzw, PROGRESSIEVE VRIJMETSELARIJ. INFORMATIE EN STANDPUNT. Brussel, 1975, p.74.
- (*27) Zou het fiere woordje 'free' aan het begin van de naam van de nieuwe Grootloge die dubbele betekenis hebben: 'VRIJ-metselaars', maar ook 'VRIJ van de Engelse Grootloge'?
- (*28) Hoe progressief de Engelse Grootloge op religieus gebied was blijkt bijvoorbeeld uit een lijst van de door de Antients tegen de Moderns opgestelde beschuldigingen. Een ontleding van deze lijst geeft de Werkgroep, op. cit., p.75.
- (*29) Werkgroep, op. cit., p.77
- (*30) Zo schrijft A.E. Waits over de breuk met de Franse progressieve vrijmetselarij in enkele woorden: "The Mother-Lodge of the whole world, in common with other obediences, remembered what Masonry stood for and from what it was held to have descended: they left French Freemasonry, as later on that of the Latin countries at large, to the intellectual Ishmaels and Pariahs." (A NEW ENCYCLOPEDIA OF FREEMASONRY. New York, z.j., p.297). (Voor de niet-Bijbelvaste, progressieve vrijmetselaars: Ismael was de zoon van Abraham en Hagar, die samen met zijn moeder verstoten werd (Gen. 21:9-21); Paria heeft niets met de Bijbel van doen; het is een lid van de laagste kaste in India).
- (*31) Zie hierboven, p.13.
- (*32) Nederlanders hebben minder last van deze reakties gehad, omdat zij nauwelijks iets met de 'calotte'-dragers uit te staan hadden.
- (*33) gecit. naar Dierckx, op. cit., p.36 en 38.

CORRIGENDUM :

pag.8, laatste alinea, regels 6 t/m 8:

lees:

..... In het tweede geval'legt de
geschiedschrijver een relatie tussen twee historische gegevens,
die niet in die gegevens aanwezig is.....

=====

XX

=====

FRANC-MACONNERIE ET PROGRESSIVITE ?

=====

XX

XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX

(RESUME)

A l'occasion du centcinquantenaire du Grand Orient de Belgique quelques articles seront publiés dans cette revue sous le titre "Franc-Maçonnerie et Progressivité ?"

Dans le premier j'aborderai l'histoire générale de la Franc-Maçonnerie. Tout d'abord j'indiquerai quel est mon point de vue sur l'histoire en général et sur celle de la Franc-Maçonnerie en particulier. Ceci me semble nécessaire parce que toute donnée historique a des aspects subjectifs. L'origine des données historiques n'est pas objective. L'interprétation par les historiens dépend de l'époque pendant laquelle ils vivent. Pour éviter toute apparence d'objectivité - une apparence que l'on retrouve dans beaucoup de récits historiques - l'historien doit préalablement expliquer son propre point de vue: il doit indiquer sans équivoque quelles sont ses principes de base.

A mon avis, une histoire de la Franc-Maçonnerie doit partir de ce que l'historien (maçonnique) considère être de la Franc-Maçonnerie au moment-même où il écrit.

Partant de l'idée que "histoire" implique "changements", j'aborde la maçonnerie d'un point de vue progressive. Ceci a les trois conséquences suivantes:

La maçonnerie opérative n'est pas de la maçonnerie. Elle diffère trop de l'idée que nous faisons actuellement de la maçonnerie pour qu'on puisse l'identifier.

La maçonnerie spéculative n'existe pas: les termes opératif et spéculatif n'ont qu'une signification qu'en rapport avec une période bien déterminée de l'histoire. En notre temps, le terme spéculatif ne veut plus rien dire.

L'histoire de la maçonnerie progressiste est la seule histoire de la maçonnerie. Dans l'histoire de la maçonnerie anglo-saxonne on a du mal à distinguer une évolution quant au fond. D'un point de vue progressiste on pourrait donc dire qu'elle a bien un passé, mais pas une histoire.

Dans ce passé, je ne vois que. ceux faits historiques qui, d'un 'point de vue progressiste pourraient être retenus pour l'histoire de la franc-maçonnerie en générale : la naissance de la maçonnerie (spéculative) et la séparation entre maçonnerie anglo-saxonne et latine.

En effet, la franc-maçonnerie est progressiste dans ses origines. Dans "The Constitutions of Free Masons de J. Anderson (1723) on retrouve clairement la tolérance religieuse. A cette époque, la Franc-maçonnerie suit de près d'évolution de la société. Pourtant la Grande Loge anglaise, formée en 1717 par la fusion de quatre loges londonniennes et qui a -charge Anderson de la rédaction ce cette "Constitutions" se comportait de façon très paternaliste. Les loges qui ne se conformaient pas à ses constitutions, lois, et règlements étaient considérées par elle comme "irrégulières".

Les loges en question n'étaient évidemment pas c'accord: elles s'opposaient à la Grande Loge, dont elles trouvaient de toute façon que ses idées étaient trop modernes : la lutte entre les Anciens et les Modernes était née. Le résultat de ce combat était l'union des deux tendances dans la "Grande Loge Unifiée" de 1815, qui était conservatrice. Croire au Grand Architecte de l'Univers était de nouveau obligatoire, des discussions politique et religieuses interdites. Les progrès faits en 1723 étaient annulés.

Au courant de la deuxième moitié du 19me siècle intervient la séparation entre les maçonneries latine et anglo-saxonne. On avait déjà vu des tendances maçonnique qui prenaient leurs distances vis-à-vis du conservatisme anglo-saxon, mais celles-ci étaient toujours restées subordonnées au pouvoir londonnien. Lors de la séparation les idées de tolérance, nées en 1717, revenaient à la surface. Ainsi est née une situation avec deux sortes de maçonneries, qu'on peut qualifier de conservatrice et progressiste.

Dans quelles mesure les deux tendances tombent encore sous la dénomination commune de "franc-maçonnerie", et dans quelle mesure le Grand Orient de Belgique, qui se veut progressiste, l'est réellement ou seulement par rapport à la maçonnerie anglc-saxonne, sort des questions qui seront traitées dans un article suivant.

M.P. Angenent

=====

VRIJMETSELARIJ : PROGRESSIEF ?

=====

(DEEL 2)

1. INLEIDING.
=====

In de vorige aflevering van dit tijdschrift ben ik begonnen met het eerste, van een aantal artikelen onder de titel "Vrijmetselarij: Progressief?" Ik heb daarin kort aangegeven wat ik onder geschiedenis versta en dat ik de geschiedenis van de vrijmetselarij vanuit een progressief standpunt benader. Vanuit zo'n standpunt blijkt al spoedig dat er in deze geschiedenis slechts twee historische gegevens zijn die als relevant kunnen worden aangemerkt:

- het ontstaan der vrijmetselarij in 1717; en
- de breuk tussen de Angelsaksische en Latijnse vrijmetselarij in de tweede helft der 19e eeuw.

De progressiviteit uit het begin der vrijmetselarij verstart al snel en wordt inhoudelijk voor een gedeelte teruggedraaid. Na het midden der 18e eeuw kan het etiket 'konservatief' zonder al te veel problemen op de Angelsaksische vrijmetselarij worden geplakt.

Het ontstaan en de ontwikkeling van de Latijnse vrijmetselarij, die zichzelf 'progressief' noemt, zal in dit artikel aan de orde komen. Ook hier zal het standpunt, vanwaaruit ik deze vrijmetselarij benader, progressief zijn. Mede zal daardoor duidelijk kunnen worden of deze vrijmetselarij aan het etiket dat zij zichzelf opplakt, beantwoordt. Ik zal mij in hoofdzaak hierbij beperken tot de vrijmetselarij onder het Grootoosten van België (afgekort: G.O.B.), die ik ook met 'Belgische vrijmetselarij' zal aanduiden (*1), en tot inhoudelijke aspecten. Gevolg van deze beperkingen zal, net zoals in het vorige artikel, zijn dat ik een groot aantal aspecten (zoals symbolen, rituelen e.d.) buiten beschouwing laat of slechts zijdelings aanstip.

Eerst zal ik echter ingaan op wat ik onder 'progressiviteit' versta. Het was immers de vorige keer nog mogelijk om met een vaag gebruik van de term 'progressiviteit' te werken en op basis daarvan aan te tonen dat de Angelsaksische vrijmetselarij bepaald niet hieraan beantwoordt. Bij een beschouwing van progressieve vrijmetselarij zal de inhoud van de term toch enigszins uitgediept dienen te worden.

2. BELGISCHE VRIJMETSELARIJ : PROGRESSIEF? =====

"En wat ik vroeger 'progressief' noemde
(...) wordt vandaag de dag door de eerste de
beste missienaaikring gehanteerd."

(Joris Ivans in WOE IS WOE IN DE NEDDERLANDS)

2.1. PROGRESSIVITEIT. -----

Het is opvallend hoe weinig specifiek de term 'progressiviteit' is. Steeds worden vertalingen als 'vooruitgang', 'verandering', 'ontwikkeling', of 'vooruitstrevendheid' gebruikt om de term nader toe te lichten, maar een goede omschrijving is nauwelijks te vinden (*1a). Pas als 'progressiviteit' in politieke zin gebruikt wordt, dus in 'politieke progressiviteit', krijgt de term een meer specifieke betekenis (*2). Het politieke aspect duidt er dan echter vooral op dat de progressiviteit betrekking heeft op de maatschappij in het algemeen, en niet zozeer op partij-politiek of op individuen in de maatschappij. Het is dan ook deze progressiviteit in maatschappelijke zin, waarop ik doel, als ik de term hanteer. Deze progressiviteit staat mijns inziens altijd in een maatschappelijke kontekst en heeft nooit betrekking op de individuele ontwikkeling van een persoon, tenzij deze persoon als 'zoon politikon', als 'maatschappelijk wezen' (*3) wordt beschouwd. Anders gesteld: progressiviteit is altijd progressiviteit-in-maatschappelijke-zin of 'politieke progressiviteit', waarbij ik onder de laatste nogmaals nadrukkelijk geen partij-politieke progressiviteit versta. Ik gebruik de term 'progressiviteit' van nu af alleen in de zin van 'politieke progressiviteit'. Door dat te doen kan ik ontsnappen aan de vaagheid in de term, en bovendien beantwoordt het G.O.B., -het verheugt mij dat te kunnen konstaten-, aan deze inhoud van de term, aangezien in het eerste artikel van zijn statuten staat dat het ijvert voor "maatschappelijke vooruitgang" (*4). Hierin dus gerustgesteld, kan ik overgaan tot een omschrijving van 'progressiviteit' (*5):

"Progressiviteit is het streven om de in de maatschappij bestaande ongelijkheid ten aanzien van een bepaald goed of een bepaalde waarde te verminderen. Als dit goed wordt gevormd door vrijheid, gelijkheid, en saamhorigheid, dan is progressiviteit het streven naar grotere vrijheid, meer gelijkheid, en grotere saamhorigheid in de samenleving."

Het streven om 'abortus provocatus' uit het Wetboek van Strafrecht te halen is een progressief streven, omdat vrouwen daardoor een grotere vrijheid krijgen in het bepalen van hun eigen zwangerschap. Het streven om 'abortus' in het Wetboek te houden is een konservatief streven, terwijl wat president Reagan in januari van dit jaar voorstelde als reaktionair betiteld moet worden.

Op dezelfde wijze kan het streven der Nationaal-Socialisten onder aanvoering van de Oostenrijkse verversknecht-met-schildersambities in 1940-1945 niet als progressief worden aangemerkt, omdat het erop gericht was Joden, negers, en zigeuners als niet-mensen 'aus zu radieren'. Het Nationaal-Socialisme was echter wel progressief in die zin dat het naar een grotere saamhorigheid streefde (van in dit geval blonde blauw-ogigen). Men spreekt dan wel van 'partiële progressiviteit' (*6): t.a.v. het ene aspect is een streven progressief; t.a.v. een ander niet, of zelfs reaktionair. Wil een streven niet slechts partieel progressief zijn, dan dienen de drie genoemde aspecten (vrijheid, gelijkheid, en saamhorigheid) samen een doel te zijn. Het verheugt mij dan ook om voor de tweede keer te mogen konstaten

dat het G.O.B. in deze zin eveneens progressief is, doordat het de, trits vrijheid, gelijkheid, en broederschap in het eerder genoemde artikel van zijn statuten vermeldt (*7).

Kortom, het vraagteken achter de titel "Belgische vrijmetselarij: Progressief?" zou met een pennestreek kunnen worden veranderd in een uitroepteken en dit artikel zou daarmee beëindigd zijn. Progressiviteit echter als een statutair ideaal kan sterk verschillen van progressiviteit-in-de-praktijk. Het is voor mij de vraag of de idealistisch gestelde statuten ook op basis van idealisme tot stand zijn gekomen en of de praktijk der Belgische vrijmetselarij even progressief is als haar statuten doen vermoeden. De geschiedenis en het heden van deze vrijmetselarij verdienen dus, ondanks -of misschien wel dankzij- haar statuten, de nodige aandacht.

2.2 BELGISCHE VRIJMETSSELARIJ: EEN PROGRESSIEVE GESCHIEDENIS?

In tegenstelling tot de Angelsaksische vrijmetselarij kan het begin der Belgische vrijmetselarij niet als progressief worden aangeduid (*8). Zoals het Koninkrijk der Nederlanden van 1815 (na de overheersing door Napoleon) tot 1830 (het jaar van de Belgische Omwenteling) vergeleken kan worden met een ei-met-twee-dooiers, zo is dat eigenlijk ook voor de vrijmetselarij die in dit Koninkrijk werd beoefend, het geval. Vanaf 1817 tot 1833 wordt deze vrijmetselarij samengehouden door het Grootoosten der Nederlanden (afgekort: G.O.N.), waarvan Prins Frederik als Grootmeester-Nationaal aan het hoofd staat. In feite bestond zij uit twee kernen: de administratieve Loges (een voor het Zuiden, en een voor het Noorden), waartussen nauwelijks contact of samenwerking was. De kip die dit ei gelegd had, was Koning Willem I, wiens wens het immers was geweest "dat de Belgische en Hollandse loges in één organisatie zouden worden gegroepeerd." (*9) Deze wens was trouwens helemaal niet zo onzinnig. Verschillen tussen de vrijmetselarij in Noord en Zuid bestonden er wel, bijvoorbeeld in de sterke affiniteit die het Franstalige Zuiden koesterde voor de Franse maçonnerie (*10), maar in grote en belangrijke trekken kwamen beide toch met elkaar overeen: zij waren sterk koningsgezind in het algemeen, rekruteerden hun leden vooral uit de hogere lagen der bevolking (adel en gegoede burgerij), en hielden zich in het logeleven voor het merendeel bezig met feesten, rituelen, symboliek, broederschap, en liefdadigheid (*11). In sommige Zuidelijke loges waren er wel vrijmetselaars met liberale (voor die tijd dus progressieve) ideeën (*12), maar van een ideologisch-maçonniek onderscheid tussen Noord en Zuid kan niet worden gesproken: men geloofde in God en sprak nauwelijks over politiek.

De scheiding in twee Grootmachten kwam dan ook niet vanuit zo'n onderscheid tot stand. Veeleer brak het ei, doordat dat andere ei al eerder was uitgebroed: het G.O.B. scheidde zich van het G.O.N. af in het voetspoor van de Belgische Omwenteling, drie jaar nadat het Koninkrijk België zich had gevormd (*13).

Inhoudelijk-progressief begint de Belgische vrijmetselarij zich te ontwikkelen, nadat zij zich heeft afgescheiden. Zij raakt, -vaak ondanks zichzelf-, in deze ontwikkeling steeds verder af van de Nederlandse vrijmetselarij die strak in toom wordt gehouden door de al genoemde Frederik (*14).

De ontwikkeling van progressieve ideeën in de Belgische vrijmetselarij was grotendeels te danken aan de Rooms-Katholieke Kerk. Het dogmatisme, de autoritaire houding, en de expansiedrang van deze Kerk stonden (en staan) lineair tegenover een van de wezenlijke kenmerken der vrijmetselarij: het tolerantiebegrip dat al in de konstituties van Anderson te vinden is (*15),

maar door de ene Grootmacht anders wordt ingevuld dan door de andere. Dat het in België tot een duidelijk konflikt kwam tussen Kerk en vrijmetselarij was met name te danken aan de nadruk die de Belgische bisschoppen in het begin der 19e eeuw begonnen te leggen op de pauselijke veroordelingen der vrijmetselarij (*16). Zij deden dit niet voor niets. Doordat logeleden immers uit de hogere lagen der bevolking werden gerekruteerd, namen veel vrijmetselaars, -ook op politiek gebied-, strategische posities in de maatschappij in. Zonder nu te zeggen dat de loges het politieke leven in handen hadden, vormde de vrijmetselarij toch een sta-in-de-weg voor de machtsambities van de Kerk. Bovendien was het monsterverbond dat tussen katholieken en liberalen in het Unionisme (*17) was gesloten, om dezelfde reden een doorn in de kerkelijke ogen. Door nu de vrijmetselarij aan te tasten zou er een eind kunnen worden gemaakt aan de kontakten tussen progressieve en konservatieve katholieken en liberalen in de loges. In een herderlijke brief van 1838 werden de vrijmetselaars nogmaals, maar nu nadrukkelijk, in de ban gedaan. Gevolg hiervan was dat het katholicisme langzaamaan de loges verliet: of katholieke broeders bekeerden zich tot het heidendom, of zij zochten God buiten de loge. In de plaats van dit katholicisme, dat vanaf het ontstaan der vrijmetselarij in 1717 een belangrijk deel uitmaakte van het geestelijk logeleven, kwam meer en meer de liberale vrijzinnigheid in zwang (*18). Deze vrijzinnigheid ging van lieverlede geïdentificeerd worden met antiklerikalisme en vrijmetselarij.

Het eerste treffen in de 'veldslag' Kerk - vrijmetselarij werd dus door de aanvaller gewonnen (en eigenlijk werd dit nooit meer ongedaan gemaakt, want ook nu nog vinden vele Belgische vrijmetselaars dat de vrijmetselarij een tegenwicht tegenover de kerkelijke macht zou moeten vormen (*19)). Juist uit dit treffen echter heeft de Belgische vrijmetselarij een zeer groot deel van haar identiteit verkregen. Zij heeft zich namelijk tegenover de Kerk als een vrijzinnige groepering weten op te stellen en te handhaven, ja zij heeft zelfs herhaaldelijk van zich laten horen en belangrijke, maatschappelijke veranderingen in progressieve zin weten te bewerkstelligen. Hiertoe had zij de mogelijkheid door twee gunstige factoren: het censitair kiesrecht, waardoor de macht van vele vrijmetselaars in tegenstelling tot mensen uit sociaal-lagere regionen vrij groot was; en het feit dat de loges werden bevolkt door vrijmetselaars, van wie sommigen er duidelijke politieke ideeën op na hielden, waarmee zij hun broeders in radikaal progressief-liberale zin beïnvloedden (*20).

Door de activiteiten van de Kerk werd de Belgische vrijmetselarij tot een in ideologisch opzicht hechterere groep mensen dan voorheen het geval was. Eensgezind in hun antiklerikalisme konden zij de nodige invloed uitoefenen, doordat zij zich in verschillende politieke stromingen ophielden, zolang deze stromingen maar antiklerikaal waren. Op verschillende gebieden was deze invloed, die progressief genoemd kan worden in de zin, waarin ik zojuist progressiviteit heb omschreven, merkbaar: de liberale partij van België (opgericht in 1847) groeide in maçonnieke schoot, de invoering van de leerplicht (uiteindelijk gerealiseerd in 1914) was een grotendeels maçonnieke aangelegenheid; de tweede organieke wet op het lager onderwijs, naar aanleiding waarvan de Schoolstrijd in België (1879-1884) ontstond, werd door vrijmetselaar Van Humbeeck ingediend; ook met de taalstrijd bemoeiden vrijmetselaars zich, evenals met de invoering van het algemeen kiesrecht (aangenomen in 1894); daarnaast bleef men werken aan sociale verbeteringen (meestal in de vorm van liefdadigheid). "Bij elke vooruitstrevende sociale of politieke beweging van de (tweede helft der) 19e eeuw vindt men Belgische vrijmetselaars (...)." (*21). Ook buiten de loges hield de Belgische vrijmetselarij zich actief en in progressieve zin bezig met maatschappelijke veranderingen.

Intern werden deze ontwikkelingen gevolgd, toen het G.O.B. zijn

statuten aanpaste: in 1854 werd het verbod op politieke diskussies in de loges (-een verbod dat voor die tijd al in ruime mate werd overtreden) geschrapt, en in 1872 werd een nieuwe definitie van vrijmetselarij gegeven (*22) en het tot dan toe verplichte geloof in een Opperbouwmeester des Heelals afgeschaft: "(De Vrijmetselarij) formuleert geen enkel dogma noch beroept ze zich op welkdanige leerstelling ook." (*23)

Vanuit een konservatief, althans zeker niet progressief begin (de afscheiding van het G.O.N. in 1933) ontwikkelde de Belgische vrijmetselarij zich eerst tot een primair antiklerikale stroming, die op den duur progressief-liberaal werd en dit uitdrukte door als drukkingsgroep in het maatschappelijk leven op te treden, zonder overigens haar antiklerikaal karakter te verliezen (*24). Haar progressieve ideologie was in eerste instantie een gevolg van het door de Kerk min of meer afgedwongen antiklerikalisme, en in tweede instantie volgde een uitdragen van die progressieve ideologie, toen de Belgische vrijmetselarij daadwerkelijk in het maatschappelijk leven ging optreden. Op basis van idealisme kwam de progressieve aard van deze vrijmetselarij dan ook slechts zeer gedeeltelijk (in feite alleen dankzij enige idealistische broeders) tot stand; grotendeels werd zij als reactie op het kerkelijk-autoritair optreden gevormd.

Een voorbeeld hiervan kan gevonden worden in de bemoeienissen van de vrijmetselarij met de Vlaamse Beweging. Oorspronkelijk stond zij vrij apatisch en gedesinteresseerd tegenover deze Beweging. Pas in de tweede helft der 19e eeuw trad er een wijziging in deze houding op, zij het dat de behoudende liberalen er, ook wat de taalstrijd betreft, behoudende ideeën op na hielden. Vooral echter de progressieve liberalen zagen in de Vlaamse Beweging een mogelijkheid de klerus te bestrijden en steunden deze Beweging dan ook in de eerste plaats vanwege haar antiklerikalisme. Pas later ging een gevoel van Vlaamsgezindheid een rol spelen, maar "de vernederlandsing van de loges zelf (werd) geheel buiten beschouwing (...) gelaten. (...) Al de overige loges (behalve namelijk 'Les Eleves de Themis' in Antwerpen (M.A.)) knoopten aan een pro-Vlaamse aktie geen verdere konsekwenties vast. Dat het dus in hoofdzaak om een paternalistische en antiklerikale benadering van het Vlaamse vraagstuk ging, was duidelijk." (*25)

Zo kon op basis van antiklerikalisme een progressief-liberale ideologie ontstaan, die zich in daadwerkelijk sociaal engagement uitte en zich konkreet in het maatschappelijk leven kon uitdrukken. Na verloop van tijd echter ebde dit laatste weg en bleven slechts die ideologie en dat antiklerikalisme achter, zonder nog verder maatschappelijk ingevuld te worden.

Een van de praktische redenen voor dit wegebben was dat de Schoolstrijd door de katholieken was gewonnen. De liberale partij raakte hierdoor haar overwicht kwijt. Bovendien was zij intern verdeeld geraakt, doordat er een radikale vleugel in was ontstaan die sterk naar de sociaal-demokratische kant overhelde. Eind 19e eeuw namelijk kreeg de arbeidersbeweging in haar emancipatiestrijd vastere voet in de politieke bodem door de oprichting van de Belgische Werklieden Partij (1885). Tussen de radikale liberalen en deze sociaal-demokraten ontstond een steeds grotere neiging tot samenwerking, terwijl de behoudende Liberalen hier ver vanaf stonden. Deze gespletenheid in linkse kringen kwam ook in de loges tot uitdrukking, doordat talrijke vrijmetselaars tot een van beide stromingen behoorden (*26). Zo konden binnen de loges konflikten ontstaan die via stemmingen moesten worden beslecht, en dat werkte niet bepaald verzoenend op de ideologische verschillen tussen broeders, die zich uiteindelijk nog alleen in hun antiklerikalisme verbonden wisten. Dergelijke meningsverschillen luidden dan ook de eindperiode in van de maatschappelijke en politieke activiteiten van de loges. Die eindperiode werd nog bespoedigd, doordat in 1884 de katholieken voor dertig jaar aan het bewind kwamen, en doordat de invoering van het Algemeen Kiesrecht tien jaar later

verhinderde dat macht vrijwel alleen aan de elite was voorbehouden, zoals dat met het censitair kiesrecht het geval was geweest.

De Belgische vrijmetselarij na de eeuwwisseling liet nog slechts incidenteel van zich horen (*27) en had zich voornamelijk achter haar stellingen teruggetrokken, waar politieke diskussies gevoerd werden en politieke diskussies bleven, en waar het 'à bas la calotte' uit volle borst gezongen werd. Zij keerde met andere woorden weer terug naar waar zij vandaan gekomen was: 1833, met als enige verschil dat haar ideeëngoed, waarvan haar statuten een neerslag waren geworden, progressief geworden was. Slechts hierin verschilde zij nog (en in haar eigen ogen: wezenlijk) van de Angelsaksische vrijmetselarij, evenals in haar agressie tegen en huiver voor de Kerk: uit het twee-dooierig ei was waarlijk een een-eiige tweeling gegroeid, zij het dan dat de een een andere opvoeding had genoten dan de ander.

Kon ik in het vorige artikel nog schrijven dat "deze twee historische gegevens (het ontstaan der vrijmetselarij in het begin der 18e eeuw en het ontstaan der Latijnse vrijmetselarij aan het eind der 19e eeuw (...), (...) de enige gegevens (zijn) die de moeite van het noemen waard zijn in een (globaal) overzicht der vrijmetselarij (...)", met de Belgische vrijmetselarij is het eigenlijk nog bedroevender gesteld: zij telt slechts EEN historisch gegeven dat de moeite van het noemen waard is, namelijk de periode, waarin zij niet enkel met de mond, maar ook daadwerkelijk haar progressieve ideeëngoed uitdroeg. Dat ik bij dit historisch gegeven wat langer ben blijven stilstaan, komt voort uit het feit dat de Belgische vrijmetselarij juist hieraan haar progressieve aard heeft ontleend, en dat ik deze vrijmetselarij een warm hart toedraag. Bij de Angelsaksische vrijmetselarij was het zo, dat de progressieve beginselen van 1717 naderhand voor een gedeelte werden teruggedraaid en verder nog alleen golden als absoluut uitgangspunt, waaraan verandering nauwelijks meer mogelijk was. Hetzelfde geldt in iets andere zin ook voor de Belgische vrijmetselarij: wanneer haar progressieve beginselen eenmaal statutair zijn vastgesteld en geformuleerd, is deze vrijmetselarij alleen nog maar inhoudelijk progressief en hoeft zij dat (dus) niet (meer) in daadwerkelijke activiteiten uit te drukken.

Of vergis ik me, en is het heden der Belgische vrijmetselarij zodanig, dat het als daadwerkelijk progressief kan worden aangemerkt?

2.3. BELGISCHE VRIJMETSELARIJ: EEN PROGRESSIEF HEDEN?

Hoe dichter de geschiedenis bij het heden ligt, des te moeilijker valt een oordeel te vellen, omdat het heden nu eenmaal de tijd is, waarin wij leven en niet de geschiedenis. Zo'n oordeel over het heden kan overigens ook weer niet los van de geschiedenis gekoppeld worden, omdat geschiedenis een essentieel bestanddeel van het heden is. Het heden van de Belgische vrijmetselarij zal dus mede vanuit haar geschiedenis moeten worden beschouwd. Vandaar dat ik die geschiedenis hiervoor al de nodige aandacht heb gegeven. Of anders: de wandeling die de historicus door het historische landschap der Belgische vrijmetselarij heeft gemaakt, is mede van invloed op zijn beschouwing van het 'nu', waarin hij is aangeland. Dit 'nu' echter leent zich moeilijker tot een dergelijke beschouwing dan het eraan voorafgaande verleden. De beschouwende historicus heeft ten aanzien van dat 'nu' minder afstand dan hij dat ten aanzien van het verleden heeft, of althans kan hebben. Hij zit met andere woorden zelf 'vast' in zijn onderwerp en is er sterk mee verkleefd, sterker nog dan hij dit was ten opzichte van de geschiedenis van dat onderwerp. Wat hij als relevante 'historische' gegevens aanmerkt in het heden zal dus (nog) sterk(er) van subjectiviteit doordrenkt zijn dan (al) het geval was met

zijn beschouwing van die geschiedenis. Toch wil ik, onder alle voorbehoud, de sprong van een geschiedenis van het verleden naar een geschiedenis van het 'heden' wagen, waarbij ik dan ook dat risico neem van een subjektiviteit die met iedere beschouwing van het heden gepaard gaat. Maar ook hier geldt, net zoals bij de beschouwing van geschiedenis, dat de opinies van anderen zullen moeten zorgen voor de nodige intersubjectiviteit.

Het merendeel der huidige Belgische vrijmetselaars wenst niet voor konservatief versleten te worden, zo blijkt uit een enquête van 1975 (*28), en (neem ik gemakshalve maar aan) evenmin voor reaktionair. Zouden we de broeders mogen geloven, dan is de huidige vrijmetselarij (hoewel: in acht jaar kan veel veranderen) dus progressief (*29). Haar 108 jaar oude statuten liegen er dan ook niet om. Een gedeelte uit het eerste artikel daarvan luidt:

"(De Vrijmetselarij) is een vereniging van rechtschapen mannen die, verbonden door gevoelens van vrijheid, gelijkheid en broederschap, individueel en gezamenlijk ijveren voor maatschappelijke vooruitgang, en die aldus de liefdadigheid beoefenen in de ruimste zin van het woord." (*30)

Voorwaar een progressieve formulering met een progressieve inhoud. Aan de meeste statuten echter kleeft het probleem dat zij zeer algemeen (en vaak idealistisch) opgesteld zijn, waardoor ze (binnen bepaalde grenzen uiteraard) poly-interpretabel zijn, wanneer ze met de realiteit in verband worden gebracht. Dit gebrek van algemeenheid kleeft overigens evenzeer aan de door mij gegeven omschrijving van progressiviteit: zoveel zaken, die menigeen niet als progressief ervaart, kunnen toch progressief genoemd worden en onder de omschrijving vallen. Wanneer bijvoorbeeld wordt er individueel of gezamenlijk geijverd voor maatschappelijke vooruitgang, dus voor opheffing van ongelijkheid, onvrijheid, en vijandigheid in de samenleving? Als iemand denkt aan die vooruitgang?; als hij geld geeft aan iemand die een tiental treden lager op de sociale ladder staat?; of als hij een politieke drukkingsgroep in het leven roept?; als hij in de voorste linies der vrouwenbeweging strijdt?; of als hij een afwasmachine voor zijn vrouw koopt? In ieder geval niet (en dat perkt de algemeenheid van de omschrijving progressiviteit enigszins in) wanneer hij zich verzet tegen die maatschappelijke vooruitgang. En in deze zin, dus vanuit de negatie geformuleerd, zijn de vrijmetselarij van en (met de nodige uitzonderingen waarschijnlijk) de vrijmetselaars onder het G.O.B. progressief. Uitgaande van de affirmatie 'ijveren voor maatschappelijke vooruitgang' ontstaan er echter problemen inzake de progressiviteit van de Belgische vrijmetselarij en vrijmetselaars. Ieder mens weet altijd wel iets te noemen, waardoor hij onder een hem aangename betiteling als 'progressief' (of 'konservatief') valt. Om dit niet te doen is een behoorlijke dosis zelfkritiek en dus zelfkennis nodig, en dat nu wordt in de vrijmetselarij uitgedrukt in de spreuk die zo lang boven de tempel van Apollo te Delphi heeft gehangen: "Gnoothi seauton", "Ken Uzelf." Bij een konfrontatie tussen (de intentie van) de algemene en idealistisch gestelde statuten en de praktijk der Belgische vrijmetselarij zou wel eens kunnen blijken dat de laatste weinig aan zelfkritiek doet en weinig aanspraak kan maken op de door de Belgische vrijmetselaars zo begeerde betiteling van progressiviteit.

Het onderscheid dat ik zojuist maakte tussen vrijmetselarij en vrijmetselaars, is naar de mening van het merendeel der broeders relevant. Dat valt althans te konkluderen uit de al genoemde enquête van 1975 (*31). Over de progressiviteit van die vrijmetselaars valt uiteraard weinig te zeggen. Zij

onderschrijven de statuten der vrijmetselarij en zijn in die zin dus progressief. Als zij zich in de loge, die als een accu gezien kan worden, waaraan zij zich 'opladen', in progressieve taal uitdrukken, zullen zij zich buiten de loge waarschijnlijk ook progressief opstellen, -zij zijn immers rechtschapen mannen. Direkt merkbaar of aanwijsbaar is hun streven om ongelijkheid ten aanzien van een bepaald goed op te heffen echter niet, -kan dat ook niet zijn, omdat zij individueel werken.

Toch wordt de vrijmetselarij door vrijmetselaars gemaakt, want zonder soldaten is er geen leger. Kan er dus over de progressiviteit der vrijmetselaars weinig worden gezegd, dan moet over die van de vrijmetselarij (en via haar dus over hen) meer gezegd kunnen worden.

Welnu, (de praktijk van) deze vrijmetselarij heeft een aantal eigen aardigheden die er geen aanleiding toe geven haar als progressief te bestempelen:

- zij werkt met zeer oude ritualen.
- zij maakt gebruik van symbolen uit een ver verleden.
- zij heeft een konservatieve traditie.
- zij sluit zich door geheimhouding van de buitenwereld af (*32).
- zij kent een toelatingsdrempel.
- zij ondersteunt maatschappelijk zwakke(re)n vooral via filantropie.
- zij oefent haar invloed primair via individuele leden uit.
- zij drukt zich vaak uit in hoogverheven en daardoor hoogdravende en bombastisch aandoende taal.
- zij bestaat uit mannen die vrijwel allemaal 'gesettled' zijn, althans een hoge status bezitten (*33).
- zij laat vrouwen niet als lid toe.
- zij heeft in de buitenwereld nauwelijks een of een van neutraal naar negatief overwegend imago (*34).

Op al deze eigen aardigheden der vrijmetselarij ga ik hier niet in (*35), maar duidelijk is dat zeker een aantal ervan de uitvoering der progressieve idealen, zoals deze in de statuten geformuleerd staan, belemmert. Hoe bijvoorbeeld, kan een groepering die negers de toegang weigert, van de hand wijzen dat zij diskriminerend zou zijn. De vrijmetselarij, strevend naar de gelijkheid van mensen, doet dit ten opzichte van vrouwen. Dat is nog hypokrieter dan de Vlaamse Beweging steunen, zonder ooit Vlaams te willen leren spreken.

Dit belemmeren van de daadwerkelijke progressiviteit der vrijmetselarij door deze eigen aardigheden hoeft overigens niet te betekenen dat de laatste opgeheven dienen te worden, -een aantal ervan is immers essentieel voor de vrijmetselarij. Zij kunnen en moeten volgens mij echter aan de tijdsomstandigheden worden aangepast. De vrijmetselarij loopt achter maatschappelijke ontwikkelingen aan, die zij zelf zou moeten bevorderen, gezien haar statuten. In de VORREDE op zijn rechtsfilosofie (*36) stelde G.W.F. Hegel: "Um noch ueber das BELEHREN, wie die Welt sein soll, ein Wort zu sagen, so kommt dazu ohnehin die Philosophie immer zu spaet." Terwijl dat te laat komen van de filosofie volgens Hegel inherent aan filosofie is (*37), is dat van de vrijmetselarij langzaamaan zo gegroeid en maakt het, blijkens haar statuten, geen deel uit van haar essentie, -zou dat tenminste niet behoren te doen, (Misschien is in de huidige vrijmetselarij de aandacht wel teveel gericht op filosoferen alleen).

In 1975 kwam deze tegenstelling tussen maçonnieke statuten en achter de maatschappij aansloffende praktijk scherp naar voren in de vorm van een tweeledige vraag (*38):

"De progressief gerichte vrijmetselarij staat kortweg voor de kapitale vraag: wil ze een gezellig, tegelijk algemeen cultureel-wijsgerig vormend genootschap met zin voor traditie en voor het ceremoniële zijn, of wil ze metterdaad (...) een aantal maatschappelijke problemen op efficiënte, niet verdoezelende, niet inkapselende manier aanpakken, met alle, zelfs radicale consequenties daarvan voor haarzelf?"

Acht jaar later staat de progressieve vrijmetselarij nog steeds voor deze kapitale vraag en is zij ongemerkt bezig het eerste antwoord erop steeds meer uit te voeren. Goed, enige ontwikkelingen zijn er (intern) te konstaten, getuige de interobediëntele studiedag van 10 oktober 1982, waar over de "aard van het sociale engagement" werd gefilosofeerd (en dat woord kies ik hier bewust) (*39). De inleider van deze dag moest echter ook opmerken dat "de grote discussie over Progressieve Vrijmetselarij langzaam uit(dooft) na het verschijnen van het boek Progressieve Vrijmetselarij in 1975." (*40) Daaraan kan toegevoegd worden dat de discussie nu in bepaalde selekte kringen der vrijmetselarij weer enigszins is aangewakkerd door deze studiedag. De Belgische vrijmetselarij en vrijmetselaars zijn in eigen ogen echter gewoon ... progressief, al zouden sommigen nog progressiever willen zijn. In inhoudelijke zin is dit laatste niet nodig: de statuten liggen er; maar in maatschappelijke zin wel. Dat er in deze laatste zin niet of nauwelijks iets gebeurt, heeft veel te maken met het onderscheid dat tussen vrijmetselaars en vrijmetselarij gemaakt wordt. Het is een lachertje te geloven dat aan een maatschappij, die zich zo snel en dikwijls zo problematisch ontwikkelt als de huidige, gewerkt kan worden via individuele leden der vrijmetselarij. Ik onderschat hierbij niet de mogelijke kracht van individuen, maar denk dat een groep mensen, die door gevoelens van vrijheid, gelijkheid en broederschap zijn verbonden, meer kracht kan opbrengen dan elk van haar leden afzonderlijk.

Als de loges in het G.O.B. alleen "een salon- of sociëteitsfunctie zouden hebben voor de intellectuele, artistieke en technische elite (...), die in de bescherming van de vertrouwelijkheid haar creativiteit kan ontplooiën, waarbij niets te gek is binnen een kader van redelijke omgangsvormen, die niet dienen om te onderdrukken maar juist om te stimuleren" (41), dan kan er zeker niet gesproken worden van een metterdaad progressieve vrijmetselarij. Er is dan slechts sprake van een gezellige herenklub (-iets wat prima is, maar niet) onder het motto van progressiviteit. Dat laatste zou dan bovendien alleen uit de individuele activiteiten van vrijmetselaars buiten de loge (op wie het aankomt) voort moeten komen. Het is zeer pretentief te stellen dat de vrijmetselarij "de vervolmaking der mensheid" beoogt, wanneer die vervolmaking door individuen alleen en afzonderlijk tot stand zou moeten worden gebracht. Een vrijmetselaar die dit hoogverheven doel nastreeft, zal zijn ideaal, zodra hij zijn neus buiten de loge steekt, direkt bedolven zien onder de problematiek die hem tegemoet komt (*42). Het ideaal der vrijmetselarij ligt zover af van de praktijk van het dagelijks, -en vooral maatschappelijk leven, dat het het ten uitvoer brengen van zichzelf verhindert. Het is te hoog gegrepen en bezit geen enkele werkelijkheidswaarde. Daardoor vergemakkelijkt het anderzijds de individuele vrijmetselaar om rustig zijn pintje te drinken onder het motto van progressiviteit.

Natuurlijk wordt met vervolmaking der mensheid ook de vervolmaking der individuele mens (lees: vrijmetselaar) bedoeld. 'Verbeter de wereld en begin bij jezelf', -maar eindig daar niet: als alle individuen alleen zichzelf zouden verbeteren, zou de maatschappij waarschijnlijk nog meer tegenstellingen kennen dan zij nu heeft, hoewel het ook weer niet in de bedoeling van vervolmaking ligt dat de maatschappij een homogene massa zou worden.

Het is zonder meer duidelijk dat individuen aan hun eigen ontwikkeling mogen werken en dat zij zelf (binnen bepaalde grenzen) kunnen invullen wat die ontwikkeling zal inhouden. Het is echter ridikuul te stellen dat, wanneer alle individuen uit een selekte kring, zoals de vrijmetselarij er een is, zich op die manier ontwikkelen, die de vrijmetselarij voorstelt, de gehele mensheid een klein stapje op weg naar vervolmaking zet. Enige bescheidenheid is hier wel gepast.

Iets meer realiteitszin zou het in de statuten geformuleerde ideaal kunnen krijgen, wanneer de vrijmetselarij en de vrijmetselaars niet 'uit elkaar' zouden liggen, dus wanneer zij meer als groep(ering) zouden kunnen handelen. Dan nog is het ideaal zeer hoog gegrepen, omdat de vrijmetselarij kwantitatief vrij klein is. Iets meer en gericht activiteit zou zij daardoor echter wel kunnen ontplooiën.

Enerzijds zijn er dus inhoudelijk-progressieve statuten zonder werkelijkheidswaarde, die mijlenver afstaan van de praktijk der Belgische vrijmetselarij, anderzijds is er een praktijk die progressief genoemd wordt, maar deze progressiviteit grotendeels ontleent aan de statuten en er nauwelijks op gericht is de in de samenleving bestaande ongelijkheid, onvrijheid, en vijandigheid daadwerkelijk in de praktijk op te heffen. Dat gebeurt vrijwel uitsluitend in de loges, waar broeders onderling gelijk, vrij, en broeders zijn. Buiten de loges bestaat deze vrijmetselarij enkel uit individuen, van wie min of meer verwacht wordt dat zij hun vrijmetselaars-ideaal uitdragen, -en dat zal waarachtig ook wel gebeuren. Het probleem is echter dat het werken aan de menselijke samenleving niet alleen op de nek van afzonderlijke individuen gelegd kan worden, die in de loges komen om 'bij te tanken'. Als groepering is de Belgische vrijmetselarij tot meer in staat. Dat is gebleken uit haar progressieve beginperiode. En: "Er is veel te doen!" (*43) Nog steeds.

Op basis van de hierboven gegeven, vluchtige beschouwingen van het heden der Belgische vrijmetselarij, kom ik dan ook tot de konklusie dat dit heden slechts een lippendienst aan de progressiviteit bewijst. Ik zal mijn beschouwingen, juist ook omdat ik veel over het hoofd gezien heb, nog verder dienen te ondersteunen. Dat hoop ik in het volgende artikel in deze reeks te doen. Bovendien zal ik dan, -wil ik niet terecht van alleen maar negativisme beschuldigd worden, een alternatief moeten formuleren en ook (eindelijk eens) proberen aan te geven wat vrijmetselarij nu eigenlijk is. Uit bovenstaande blijkt al welke richting dat alternatief zal uitgaan, - NIET dat van vrijmetselarij-als-politieke-partij.

M,P. Angenent.

NOTEN.

- (*1) Hieronder valt in mijn terminologie dus niet 'Le Droit Humain' en de 'Groot loge van België'.
- (1a) Zie b.v. Van Dale, GROOT WOORDENBOEK DER NEDERLANDSE TAAL, 's-Gravenhage, 1970, dl. 2, p. 1589. Hier komt de term 'progressief' wel, maar 'progressiviteit' niet voor, Ter verduidelijking: de term 'conservatisme' komt wel in de VAN DALE voor (dl. 1, p.388). In de laatste, progressievere uitgave (1976) is het woord opgenomen (p. 1949): "Het progressief zijn: - vooruitstrevendheid; progressieve gezindheid in polit. zin."
- (*2) Opvallend is dat het sterk marxistisch georiënteerde PHILOSOPHISCHES WÖRTERBUCH, Leipzig, 1976, 2 dln. onder het lemma 'progressiv' (dl.2, p. 965) enkel de politieke progressiviteit behandelt.
- (*3) 'Definitie' van Aristoteles, POLITEIA 1253a 1-4.
- (*4) (Grootoosten van België), STATUTEN EN ALGEMEEN REGLEMENT. Brussel, (1977), p.5.
- (*5) Ik heb bij het opstellen van deze omschrijving gebruik gemaakt van S. Kuypers, GRONDBEGRIPPEN VAN POLITIEK. Utrecht etc., 1973, m.n. p. 204-205, en A. Hoogerwerf, POLITICOLOGIE. BEGRIPPEN EN PROBLEMEN. Alphen aan den Rijn, 1972, m.n. p. 117-118
- (*6) Zie Kuypers, op. cit. p. 207; Hoogerwerf, op. cit., p. 118.
- (*7) Overigens niet zozeer als doelstelling dan wel als gevoelens, vanwaaruit gestreefd wordt naar 'maatschappelijke vooruitgang'.
- (*8) Zie voor de beginperiode der Angelsaksische vrijmetselarij: M.P. Angenent, 'Vrijmetselarij Progressief?'. In: DE WATERGEUS, 1. 1. (1983), p. 5-20 en de daar genoemde literatuur.
- (*9) Werkgroep Vrijmetselaars in Vlaanderen, vzw, PROGRESSIEVE VRIJMETSELARIJ. INFORMATIE EN STANDPUNT. Brussel, 1975, p. 89.
- (*10) Reden te meer voor vrijmetselaar A.R. Falck om de samensmelting van de noordelijke en zuidelijke loges tot een Grootoosten te bevorderen. Zie hiervoor: P.J. van Loo, GESCHIEDENIS VAN DE ORDE VAN VRIJMETSELAREN ONDER HET GROOTOOSTEN DER NEDERLANDEN. Z.p., 1967, p. 67-69.
- (*11) Zie hiervoor b.v. (D. Ligou), DICTIONNAIRE UNIVERSEL DE LA FRANCOMACONNERIE. HOMMES ILLUSTRÉS PAYS - RITES - SYMBOLES. SOUS LA DIR. DE D. LIGOU CONCEPT. ET REAL. D. BERNARD- E.A. z.p., z.j., 2 dln. Onder het lemma 'Belgique' : dl.1., p. 130-137, m.n. p. 133. Als ook: 'Evolutie van de vrijmetselarij in België'. In: FEUILLETS D'INFORMATION/INFORMATIEBLADEN 78 (1 juni 1976), p. 2-5.
- (*12) Zie Werkgroep, op. cit. p. 90.
- (*13) In zijn GESCHIEDENIS VAN DE ORDE VAN VRIJMETSELAREN IN NEDERLAND, ONDERHORIGE KOLONIEN EN LANDEN, (z.p.), 1872 zegt H. Maarschalk hier het volgende over: "Gevoelde men dus in beide deelen des RIJKS zeer goed, dat er geene werkelijke vereeniging bestond, toch nam men er gaarne den schijn van aan, omdat men er de noodzakelijkheid van beseftte. Was het dan ook te verwonderen, dat toen in 1830 (...) de beide gedeelten des RIJKS van elkander gescheiden werden, (...) men elkander verliet zonder (...) eenige vijandelijke gezindheid? De tijdsomstandigheden deden alleen erkennen, wat zij vroeger om dezelfde reden hadden doen ontkennen: dat de vereeniging eigenlijk nooit had bestaan als in schijn." (Gecit. naar Van Loo, op. cit, p. 103-104).
- (*14) Denk hierbij b.v, aan de affaire Post Nabila Lux die elders in dit tijdschrift uitvoerig aan de orde komt.
- (*15) Zie hiervoor Angenent, op, cit. p. 13.
- (*16) Neergelegd in de pauselijke bul 'Mirari vos' van 1832, en laternog eens in de encycliek 'Humanum bonus' van 1884. In 1832 besloten de Belgische bisschoppen om in Mechelen een katholieke universiteit op te richten. Als reactie hierop werd onder de bezielende leiding van vrijmetselaar Theodore Verhaegen in 1834 de Vrije Universiteit in Brussel opgericht.
- (*17) De Katholiek-liberale Unie, die in 1828 was ontstaan uit de gemeenschappelijke oppositie van katholieken en liberalen tegen de politiek van Willem I. De Unie bleef door de gemeenschappelijke grieven in stand, ondanks de eigen grieven van elke groep afzonderlijk, die wel tegen Willem I, maar ook tegen de ideeën van de eigen Uniepartner gericht waren. Met het aanvaarden van het Verdrag der XXIV Artikelen (1829) ging de unionistische geest geleidelijk teloor. De genadeslag voor het Unionisme was de stichting der Liberale Partij in 1847. Zie o.a. J.J. Thonissen, LA BELGIQUE SOUS LE REGNE DE LEOPOLD I, 1858, 4 dln.
- (*18) Zie Werkgroep, op. cit., p. 90-92.
- (*19) Zie M. de Schampheleire, HET IMAGO VAN DE BELGISCHE VRIJMETSELARIJ. SYNTHESE VAN EEN REEKS OPINIEPEILINGEN. Brussel 1979-1980, 2 dln., Boekdeel 2, p. 100-102, en tabel 168. De Schampheleire geeft echter een vrij subjectieve interpretatie van het voorhanden materiaal: 1). 42% der Geuzen vindt het noodzakelijk dat de vrijmetselarij een tegengewicht zou moeten WORDEN t.o.v. de macht van de Kerk. 2). 72% van de vrijmetselaars uit de ACSC 2 enquête is tegenstander van een dialoog met de Kerk. De Schampheleire interpreteert: 1). "Dit betekent niet noodzakelijk

- een anti-klerikale houding aannemen, het staat er echter dichtbij." 2). "Toch waait in zekere mate ook een andere wind" en iets verder: "De niet-bereidheid een dialoog met de Kerk aan te gaan, is wel een indicatie, maar zeker geen afdoend criterium bij het beoordelen van het kenmerk antiklerikalisme." En maar liefst 95% van de vrijmetselaars uit de ACSC 2 enquête vinden dat profanen hen als antiklerikaal beschouwen.
- (*20) Zie E. Witte, e.a., DOCUMENTS RELATIFS A LA FRANC-MACONNERIE BELGE DU XIXe SIECLE 1813-1855. Leuven, etc. 1973, p. 5 en p.13.
 - (*21) Werkgroep, op. cit. p. 95. (het gedeelte tussen haakjes is door mij toegevoegd.)
 - (*22) "De Vrijmetselarij, een Kosmopolitische en vooruitstrevende instelling, beoogt het zoeken naar de "waarheid en de vervolmaking der mensheid. Zij steunt op vrijheid en verdraagzaamheid; zij stelt geen enkel dogma en roept er geen in." ZIE (Grootoosten), op. cit., p. 5.
 - (*23) Gecit. naar werkgroep, op. cit., p. 164.
 - (*24) Zie voor de invloed die de vrijmetselarij van buiten ondergaat en die zij op de maatschappij uitoefent in de periode 1830-1855 de korte, doch gedegen analyse die Els Witte in haar 'Introduction' op haar DOCUMENTS OP. CIT., (m.n. p. 5-18) geeft.
 - (*25) E. Witte, 'De reactie van de Belgische Vrijmetselarij op de Vlaamse Beweging in de 19e eeuw'. In: ONS ERFDEEL 22.1. (januari/februari 1979), p.62.
 - (*26) Zo kon het komen dat behoudende liberalen als Verhagen, Frere-Orban e.a., radikale liberalen als Denis en Delhasse tegenover zich konden vinden.
 - (*27) In de zin, waarin zij progressief was in haar beginperiode levert de Belgische Vrijmetselarij weinig nieuws onder de zon. Dit wordt mede veroorzaakt door de beide wereldoorlogen, die haar voor een groot gedeelte lam leggen en in aantal diminueren, doordat ook vrijmetselaars vervolgd worden. Vooral intern vinden er nog wel ontwikkelingen plaats (b.v. de oprichting van de vanaf 1865 onder de Grand Lodge van Engeland werkende Grootloge van België in 1959; en de aansluiting van de Belgische vrijmetselarij bij het in 1961 opgerichte 'Centre de Liaison et d'Information des Puissances Signataires de l'Accord de Strasbourg' (CLIPSAS) dat de grootmachten verenigt die door Engeland niet erkend worden). Deze ontwikkelingen echter kunnen nauwelijks progressief worden genoemd. Extern zijn er vrijwel geen ontwikkelingen te constateren (wel b.v. een brief van de Grootmeester Nationaal in 1980 n.a.v. een manifestatie die het 'Taal-Aktie-Komitee' op 11 november van dat jaar wilde organiseren om de wegens oorlogsfeiten veroordeelde amnestie te verlenen).
 - (*28) De Schamphelre, op. cit., Boekdeel 1, p. 49-50 en 60.
 - (*29) De broeders tonen dan ook een voorkeur voor progressieve mensen, als het om redenering gaat. Zie De Schamphelre, op. cit., Boekdeel 1, p. 155-167.
 - (*30) (Grootoosten) op. cit., p.5.
 - (*31) Zie De Schamphelre, op. cit., Boekdeel 1, p. 124.
 - (*32) De Schamphelre, op. cit., Boekdeel 2, p. 133, spreekt eufemiserend van 'een gesloten vereniging'.
 - (*33) De Schamphelre, op. cit., Boekdeel 1, p. 35 - 40.
 - (*34) De Schamphelre, op. cit., Boekdeel 2, p. 70 - 75.
 - (*35) Ik hoop dat in een volgend artikel te doen.
 - (*36) G.W.F. Hegel, GRUNDLINIEN DER PHILOSOPHIE DES RECHTS. Stuttgart, 1970, p. 59.
 - (*37) Direct op de geciteerde zin volgt namelijk "als der GEDANKE der Welt erscheint sie erst in der Zeit nachdem die Wirklichkeit ihr Bildungsprozess vollendet und sich fertig gemacht hat."
 - (*38) Werkgroep, op. cit., p. 153/54.
 - (*39) Een neerslag van de lezingen, die op deze zijn gehouden, is te vinden in: PROGRESSIEVE VRIJMETSELARIJ z.p., (1982). Het is moeilijk hieruit te citeren, aangezien de pagina's niet genummerd zijn. Ik verwijs naar de titels der lezingen.
 - (*40) 'Progressieve vrijmetselarij: enkele overwegingen vooraf'. In: PROGRESSIEVE VRIJMETSELARIJ, op. cit.
 - (*41) 'Progressieve vrijmetselarij, een poging tot definitie'. In: PROGRESSIEVE VRIJMETSELARIJ, op. cit.
 - (*42) En om te stellen dat de individuele vrijmetselaars zich buiten de loge kunnen aansluiten bij groeperingen (politieke partijen bijvoorbeeld) die zo ongeveer hetzelfde doel voor ogen hebben als de vrijmetselarij, en via die groeperingen het ideaal der vrijmetselarij kunnen bewerkstelligen, doet afbreuk aan de vrijmetselarij. Deze zelf stelt immers in haar statuten de verbondenheid van mannen door gevoelens van gelijkheid, vrijheid, en broederschap. Juist vanuit deze verbondenheid kan aan maatschappelijke ontwikkelingen gewerkt worden, en juist deze verbondenheid is in zeer vele groeperingen buiten de vrijmetselarij afwezig, en maakt de: vrijmetselarij tot vrijmetselarij. Bovendien, het ideaal der vrijmetselarij is meestal niet hetzelfde als dat van genoemde groeperingen.
 - (*43) Multatuli, 'Brieven aan Mimi, woensdag 29 Juli 1863'. In: Multatuli, LIEFDESBRIEVEN, BEZ. EN VAN AANT. VOORZ. DOOR P. VAN 'T VEER, Amsterdam, 1979, p. 272.

=====

FRANC-MAÇONNERIE ET PROGRESSIVITE?

=====

(RESUME 2)

Dans la première partie de cet article, publié dans le numéro précédent, il a été démontré que La Franc-Maçonnerie anglo-saxonne, après des débuts progressistes, s'est figée peu à peu et est devenue conservatrice.

Lors de la scission entre la Franc-Maçonnerie anglo-saxonne et la Franc-Maçonnerie belge, cette dernière se voula progressiste. Par progressiste, j'entend "toute action tendant à diminuer dans la société l'inégalité par rapport à un bien matériel ou immatériel. Si ce bien est constitué de liberté, d'égalité et de fraternité, une action progressiste sera une action qui s'efforce à établir une liberté plus grande, plus d'égalité et une fraternité plus grande sans la société.

A l'opposé de la Franc-Maçonnerie anglo-saxonne, les débuts de la Franc-Maçonnerie belge sous le G.O.B. peuvent officiellement être considérés comme progressistes. Ce ne fut qu'au moment où les évêques mirent en pratique l'excommunication prononcée par l'église catholique qu'un mouvement progressiste se développa au sein de la Franc-Maçonnerie belge, mouvement qui s'efforçait de contrecarrer les ambitions de puissance de l'église. Ce mouvement à contre-courant était basé sur l'anticléricalisme et donna lieu à une adaptation des statuts : l'interdiction de parler de politique ainsi que l'obligation de croire au Grand-Architecte furent abolies. La Franc-Maçonnerie reçut ainsi une nouvelle définition (progressiste).

Grâce à ces changements, le G.O.B. devint progressiste et l'est toujours en théorie, mais en pratique l'engagement social et l'influence libéralo-progressiste que la Franc-maçonnerie avait sur la société ont diminué fortement depuis le début de ce siècle. Seuls subsistent l'anticléricalisme et une idéologie fondée sur des Statuts qui ne sont que partiellement mis en pratique.

La Franc-Maçonnerie du G.O.B. est fière de sa (soi-disante) progressivité, qui est pourtant déjà dépassée depuis longtemps: parmi les raisons sont à citer certaines particularités de notre confrérie qui ne méritent pas le qualificatif progressiste (par exemple la tradition

conservatrice, le refus de femmes comme membres, l'emploi de symboles). De plus, en pratique, la Franc-Maçonnerie ne répond plus à ses statuts qui eux sont progressistes. Nous constatons que le but, au du moins le but principal, de la Franc-Maçonnerie n'est pas d'annuler dans la société l'existence d'inégalités, d'hostilités et de promouvoir la liberté. Des frères individuels le font, mais en dehors de la loge; et en buvant un verre de bière, ils reprennent leurs forces au sein de la loge. Si ce verre est levé sous le signe de la progressivité, alors que cette progressivité n'est exprimée que par des individus, l'on ne peut parier d'une Franc-Maçonnerie réellement progressiste. Notre idéal exprimé par les statuts est trop élevé, il y a un gouffre entre la Franc-Maçonnerie et les Franc-Maçons.

A mon avis, le groupe constitué par la Franc-Maçonnerie peut faire plus que l'ensemble de ce que font les frères individuels. La Franc-Maçonnerie l'a démontré lors de sa période initiale.

Si la Franc-Maçonnerie veut réaliser ses statuts, il ne suffit pas de compter uniquement sur les actions individuelles des frères: je ne doute nullement de leur progressivité, mais l'idéal donné par nos statuts exige des Franc-Maçons DANS une Franc-Maçonnerie et non des Franc-Maçons ET une Franc-Maçonnerie. La Franc-Maçonnerie actuelle ne rend qu'un piètre service à la progressivité (j'espère démontrer ceci dans mon article suivant, car beaucoup d'aspects ont été mis de côté ou oubliés. De plus, je ne veux pas être accusé de négativisme et cette accusation serait fondée si je ne formulais pas une alternative, ce que j'essayerai de faire dans mon article suivant).

On pourrait peut-être conclure ce qui précède que la Franc-Maçonnerie devrait se comporter comme ou évoluer vers un parti politique; ceci n'est nullement mon avis. Dans mon article suivant, j'essayerai de démontrer que la Franc-Maçonnerie pourrait éventuellement agir comme groupe de pression et devrait en tout cas s'engager socialement d'une façon plus active.

M.P. Angenent

=====

VRIJMETSELARIJ : PROGRESSIEF ?

=====

(deel 3)

1. INLEIDING.
=====

'Vrijmetselaars, zijn aardige mensen en eten goed. Over religie» politiek en wetschap zijn hun respektievelijke meningen zeer verschillend, maar wat eten betreft hebben zij de beste verstandhouding.'

(variatie op H. Heine (*1)).

Op grond van de twee vorige artikelen die ik in dit tijdschrift heb geschreven, zou ik de overkoepelende titel eigenlijk moeten veranderen in: "Vrijmetselarij : Konservatief!!!". Toch sluit ik met deze reeks van drie af onder de oorspronkelijke titel. Niet alleen om geen verwarring te wekken, maar vooral omdat het vraagteken achter de titel een andere inhoud voor mij heeft gekregen. Oorspronkelijk vroeg ik me met dit vraagteken namelijk af of vrijmetselarij progressief is. Ik wist eenvoudig niet of ik vrijmetselarij nu konservatief, progressief of reaktionair moest noemen, -ook al had ik er wel een vermoeden van welke kant het op zou gaan. Nu mij duidelijk is geworden dat zij een konservatief verschijnsel is, geeft het vraagteken achter de titel voor mij nog slechts de vraag aan hoe zij progressief zou kunnen worden.

Aan deze vraag zal ik in dit laatste artikel aandacht besteden en daarmee tegelijkertijd de beloften proberen in te lossen die ik in de twee vorige artikelen heb gedaan. Daarin heb ik namelijk beloofd het algemeen konservatief karakter der vrijmetselarij nog verder aan te tonen dan ik al gedaan heb (*2). Bovendien zou ik het verschil tussen de Angelsaksische (i.c. Nederlandse) en Latijnse (i.c. Belgische) vrijmetselarij en daarmee tevens hun overeenkomst onderzoeken (*3). (Historisch gezien heb ik dit al gedaan (*4)), maar voor het heden nog niet). Ook zou ik nog aangeven wat vrijmetselarij nu eigenlijk is (*5). Juist omdat bij de beantwoording van deze vraag en de inlossing van die beloften mijn eigen kijk op de vrijmetselarij centraal zal komen te staan, zal een uitvoerige dokumentatie ontbreken en het tot nu toe zo uitgebreide notenapparaat kleiner zijn. De subjektiviteit zal nog meer hoogtij vieren dan tot nu toe het geval was. Ik wil daarmee echter duidelijk aangeven dat ik open sta voor kritiek en -wat nog veel belangrijker is- dat ik van broeders die een soortgelijke mening zijn toegedaan, nl. dat de vrijmetselarij progressief moet en kan worden, respons hoop te verkrijgen.

2. BELGISCHE VRIJMETSELARIJ (*6) : VAN KONSERVATIEF NAAR PROGRESSIEF?

'Niet alles wat we onder ogen zien, kunnen we veranderen. Maar we kunnen niets veranderen zonder het eerst onder ogen te zien.'

James Balduin.

2.1. Ideaal en praktijk.

Uit mijn nasporingen in het verleden en heden der vrijmetselarij is naar voren gekomen dat deze "kosmopolitische en vooruitstrevende instelling" (*7) of "uit innerlijke drang geboren geestesrichting" (*8) behoudend en konservatief is. Ik heb dat naar mijn mening voldoende aangetoond (en dat zal nog verder blijken) voor zowel de Angelsaksische als de Latijnse (*9) richting binnen de vrijmetselarij. De laatste noemt zichzelf vooruitstrevend of progressief en is mede om die reden van de Angelsaksische richting losgeraakt. In werkelijkheid echter is zij net zo min progressief als de eerste. Als al van enige progressiviteit gesproken zou kunnen worden met betrekking tot de Latijnse vrijmetselarij, dan kan dat alleen op basis van haar grondbeginselen. Aan deze beginselen echter bewijst zij slechts een lippendienst en op het niet-orale vlak gedraagt zij zich dan ook konservatief.

Bij deze konstatering kan ik het niet laten, -ook al omdat dat te simpel zou zijn. Ik zou kunnen zeggen: "Goed, ik heb me in die vrijmetselarij vergist en dat is jammer. Maar, wat dan nog? Als ik eruit wegga, zal ik echt niet met een passer in mijn hart gestoken worden, -zoals menige goedgebouwde nog schijnt te denken." 't Zou mijn eer echter te na komen, wanneer ik op zou stappen op basis van een konstatering alleen.

Tot nu toe immers heb ik alleen een beschrijving gegeven van de ontwikkeling der vrijmetselarij en mij daarbij op een progressief standpunt opgesteld. Ik heb aangegeven wat ik onder 'progressief' versta en gekonstateerd dat er binnen de vrijmetselarij nauwelijks van progressiviteit kan worden gesproken. Voor de Angelsaksische vrijmetselarij kon dit snel worden gekonstateerd. De Belgische vrijmetselarij gedraagt zich in de meeste opzichten hetzelfde met als enig verschil haar grondbeginselen, op basis waarvan zij zichzelf progressiviteit aanmeet. Zij is zo terechtgekomen in een tweespalt, een dilemma tussen progressief ideaal en konservatieve werkelijkheid, tussen leugen en waarheid. Hoe deze tweespalt historisch is ontstaan heb ik beschreven, maar oorzaken ervoor heb ik niet aangegeven. Door dit laatste te gaan doen kan er een verklaring voor die tweespalt worden gegeven. Daarmee is deze natuurlijk niet opgelost. En dat is nu juist wat ik zou willen: niet zonder meer kiezen voor of tegen de konservatieve werkelijkheid, maar voor het progressieve ideaal en proberen te komen tot een aan dat ideaal beantwoordende werkelijkheid.

Nu komt ook het progressieve standpunt dat ik heb ingenomen volledig aan het licht. Als ik mij op een konservatief standpunt had opgesteld, was mijn beschrijving een andere geweest, maar de konstatering van een tweespalt in de Belgische vrijmetselarij had (zo maak ik mij sterk) dezelfde moeten zijn, hoewel er aksentverschuivingen en andere bewoordingen in aanwezig zouden zijn geweest. Het geven van een verklaring echter, het aanwijzen van oorzaken is nog sterker afhankelijk van het standpunt dat ingenomen wordt dan de beschrijving en konstatering dat al zijn (*10).

Een konservatief zal namelijk die oorzaken aanwijzen die in zijn lijn liggen. Hij zal dus zo'n verklaring geven dat zij aangrijpingspunten oplevert, vanwaaruit een begin kan worden gemaakt de Belgische vrijmetselarij in konservatieve richting te brengen: door verandering van grondbeginselen is de tweespalt ontstaan en zij kan dus worden opgelost door voor één horen van dat dilemma te kiezen: verander de grondbeginselen en dat gedeelte van de vrijmetselaarspraktijk, (politiek en godsdienst in de loges o.a.) dat te progressief is en de Belgische vrijmetselarij zal volledig zijn wat zij moet zijn, nl. konservatief.

En ik, van mijn progressieve standpunt uit zal enkel het tegendeel doen: de grondbeginselen onderstrepen en de praktijk aanvallen. Voor beide standpunten geldt in feite dezelfde methode: op basis van beschrijving komen tot verklaring en op basis van verklaring komen tot verandering. De uiteindelijke resultaten van de verandering echter zijn sterk afhankelijk van het tevoren ingenomen standpunt en van degenen die tot een verandering willen komen. Ik ben daarom blij te schrijven voor een publiek dat -zo het al niet progressief is, zichzelf dan toch wel zo noemt.

De eerste stap -die van de beschrijving- laat ik nu achter mij. Een aanzet tot de tweede heb ik al in het vorige artikel gedaan, waar ik sprak over een aantal eigen aardigheden (van nu af: karakteristieken) der Belgische vrijmetselarij (*11). Ik heb daar gezegd dat deze karakteristieken belemmerend werken op de realisering van haar progressieve grondbeginselen en dit ondersteund aan de hand van een voorbeeld. Het lijkt mij van belang dieper op deze karakteristieken in te gaan, omdat de Belgische vrijmetselarij juist hierin nauwelijks van de Angelsaksische (i.c. Nederlandse) verschilt. Dé overeenkomst tussen beide wordt gevormd door deze karakteristieken en zij zijn grotendeels de grondslag voor de praktijk van beide. Op basis hiervan kunnen beide zichzelf 'vrijmetselarij' noemen, -ook al betwist de een de ander dit recht.

Het is naar mijn mening een vergissing te stellen dat de grondbeginselen van de Belgische vrijmetselarij essentieel verschillen van die der Angelsaksische en haar karakteristieken accidenteel (toevallig) dezelfde zijn. Dat is namelijk precies andersom: de karakteristieken zijn essentieel dezelfde en de grondbeginselen verschillen accidenteel. Daarmee komt naar voren wat vrijmetselarij is: niet wat zij (in haar grondbeginselen) zegt te zijn, maar wat zij in haar praktijk, die gekenmerkt wordt door haar karakteristieken, is (*12). Dat deze praktijk (en de vrijmetselarij dus met haar) konservatief is, wordt door die karakteristieken bewerkstelligd (*13). In de Belgische vrijmetselarij werd dan ook eerst de praktijk progressief en pas later werden de grondbeginselen daaraan aangepast. Doordat echter de karakteristieken van die praktijk in grote trekken dezelfde bleven, kon het niet anders dan dat de tweespalt tussen progressieve grondbeginselen en konservatieve praktijk ontstond.

Ook wordt nu duidelijk dat de kloof die tussen m.n. de Nederlandse en Belgische vrijmetselarij bestaat, louter op deze vergissing berust: de Nederlandse vrijmetselarij meent essentieel van de Belgische te verschillen en wel zo essentieel dat zij de laatste onregelmatig noemt. Dat verschil is echter niet essentieel en berust voornamelijk hierop dat de Belgische vrijmetselarij in haar grondbeginselen politieke en godsdienstige discussies in de loges toestaat en een verplicht geloof in de opverbouwmeester des heelals heeft afgeschaft. Als de praktijk van de Belgische vrijmetselarij bekeken wordt, dan blijkt 't echter helemaal niet

zo'n vaart te lopen met dat soort diskussies en houden de meeste broeders na een al dan niet politiek of godsdienstig bouwstuk eindeloos hun mond (14).

Essentieel dus zijn beide hetzelfde en beide zijn konservatief, - ook de Belgische. Slechts de schijn van de laatste is progressief, haar praktijk niet. De Nederlandse vrijmetselarij mag zich gelukkig prijzen dat zij dit dilemma niet heeft: haar praktijk en ideaal zijn op elkaar afgestemd. De Belgische vrijmetselarij mag zich echter nog gelukkiger prijzen, want één horen van haar dilemma is tenminste progressiviteit. Het feit alleen al dat zij in dat dilemma zit, biedt hoop voor de toekomst: erin blijven zitten, lijkt mij voor vrijmetselaars althans, niet mogelijk.

Ik heb gesteld, dat (de essentie van) de vrijmetselarij haar praktijk is, niet haar ideaal. De praktijk van de Belgische vrijmetselarij heb ik konservatief genoemd, op basis van de karakteristieken die haar bepalen en die zij met de Nederlandse vrijmetselarij overeenkomstig heeft. Ik zal nu aan deze karakteristieken aandacht besteden en daarbij vooral nagaan in hoeverre zij volgens mij de realisering van de progressieve grondbeginselen in de weg staan. Ook zal ik proberen aan te geven hoe zij zodanig veranderd kunnen worden, dat hun negatieve effecten verloren gaan zonder dat er afbreuk wordt gedaan aan wat vrijmetselarij is; hoe het dilemma zo kan worden opgelost dat een daadwerkelijk progressieve vrijmetselarij een daadwerkelijk progressieve praktijk kent en toch vrijmetselarij blijft.

Dat ik hierbij grof-generaliserend te werk zal gaan, hoeft niemand te verwonderen. Het gaat mij immers enkel en alleen om de grote lijnen die in de praktijk der Belgische vrijmetselarij aanwezig zijn. Dat er in de werkelijkheid hier en daar van zo'n lijn wordt afgeweken, hoeft, naar ik meen, mijn konklusies en suggesties nauwelijks te beïnvloeden. Het onderwerp is zo ruim, dat alleen (ook al gezien de ruimte die ik hier tot mijn beschikking heb) een benadering-in-grote-lijnen ervan mogelijk is. Het gaat mij erom dat degene die aangesproken wordt, zich ook aangesproken voelt. Het is immers ook met dit onderwerp als met zovele andere: degene die zich aangesproken voelt, wordt helemaal niet aangesproken, en langs degene die aangesproken wordt, gaat alles onopgemerkt voorbij. En deze uitspraak moge dan tegelijk als eerste voorbeeld dienen van de nog komende generalisering.

2.2. Praktijk.

2.2.1. Rituaal en symboliek.

Zijn rituaal is doorwrocht.
Zijn symboliek niet mis.
Kan 't zijn dat hij
Vrijmetselaar is?

Rituaal en symboliek vormen een der belangrijkste karakteristieken der vrijmetselarij. Juist hierdoor kan een vrijmetselaar zich in een vreemde loge thuis voelen en treedt er overal ter wereld een gevoel van herkenning en vertrouwde bij hem op. Zij zijn de universele basis der vrijmetselarij die door iedere vrijmetselaar persoonlijk kan worden geïnterpreteerd, maar qua vorm rudimentair overal hetzelfde is. Afwijkingen in rituaal en symboliek kunnen wel voorkomen, mits zij zodanig zijn dat het herkenbaarheidsaspect ervan aanwezig blijft. De rudimentaire vorm moet zo blijven dat zij door alle vrijmetselaars herkend kan worden en dat er slechts marginaal en in minder belangrijke aspecten van wordt afgeweken of aan wordt toegevoegd.

Dit stelt tegelijkertijd een hoge eis aan de polyinterpretabiliteit van ritueel en symboliek. Alle vrijmetselaars moeten er iets van hun gading in kunnen vinden. Dat kan alleen als ieder van beide, ontdaan van de specifieke invullingen die er per loge aan gegeven kunnen worden, essentieel overal hetzelfde is. Dat ook houdt vrijmetselaars bijeen: de tierelantijntjes en franjes rond ritueel en symboliek verschillen per loge en kunnen voor een vrijmetselaar van buiten minder aangenaam, ja zelfs ergerniswekkend zijn. In de grondvorm van beide kan hij zich echter terug blijven vinden. Zo blijft hij zich verbonden voelen met de vrijmetselaars bij wie hij op bezoek is.

Deze grondvorm van ritueel en symboliek is door eeuwen van vrijmetselarij getoetst en haar werking goed bevonden. Ik heb dan ook niet het idee dat zij belemmerend zou werken op progressiviteit binnen de vrijmetselarij. Die werking komt m.i. veeleer voort uit de specifieke invullingen van de grondvorm en de aandacht die er (tot in de 33ste graad!) aan wordt besteed per loge. De verschillen tussen loges (*15) worden o.a. uitgedrukt in de specifieke invullingen van deze grondvorm en hun overeenkomst vindt nog slechts uitdrukking in het feit dat die grondvorm dezelfde is. Te grote aandacht voor de specifieke invulling benadrukt het verschil tussen loges teveel, staat de polyinterpretabiliteit van de grondvorm in de weg, en laat dat wat bijkomstig is hoofdzaak worden, zodat aan wat hoofdzaak is, jammerlijk voorbij wordt gegaan. Bovendien wordt de energie die verloren gaat aan tierelantijntjes, niet besteed aan progressieve ontwikkelingen of aan misstanden in maatschappij en vrijmetselarij. Zo kunnen vrijmetselaars teveel bezig zijn met ritueel en symboliek, waardoor hun aandacht afgeleid wordt van wat grondbeginse-len voorstaan.

Vooraf symboliek draagt dit gevaar in zich: een symbool is altijd abstrakt, staat los van de werkelijkheid en verwijst ernaar. Daardoor kan iemand die een symbool hanteert, het gevoel krijgen met die werkelijkheid bezig te zijn, terwijl dat slechts in abstracto het geval is. Konkreet hoeft hij niets te doen om toch een gevoel van voldaanheid te krijgen over zijn activiteiten. 'Men dronk een ritueel glas; deed symbolisch een plas; en liet de vrijmetselarij zo konservatief als zij was.'

Dit progressiviteits-belemmerend aspect is, zoals gezegd, volgens mij niet inherent aan ritueel en symboliek, maar wel aan iedere vorm van detaillering van beide. Zodra details gaan overheersen is de poppenkast door de tierelantijntjes niet meer te zien en worden aandacht en energieodeloos aan deze details verspild.

Ik pleit daarom voor een ritueel en symboliek in de vrijmetselarij die zo sober mogelijk zijn; voor slechts zoveel aandacht ervoor als nodig is om vrijmetselarij vrijmetselarij te laten zijn, d.w.z. dat zij het herkenbaarheidsaspect en broederschapseffekt blijven behouden en dat iedere vorm van detaillering als bijkomstigheid wordt beschouwd, of beter nog: wegvalt, om plaats te maken voor wat vrijmetselaars werkelijk belangrijk zouden moeten vinden: de realisering van hun grondbeginse-len.

2.2.2. Status en filantropie,

Mijn status is hoog.
Mijn buidel niet klein.
Ik moet wel een goede
Vrijmetselaar zijn.

Dat de gemiddelde vrijmetselaar een vrij hoge status heeft, is door M. de Schampheleire, wiens werk ik al eerder heb aangehaald (*18), dui

delijk aangetoond. Met hoge status hangt voldoende intelligentie en pecunia samen. In dat opzicht vertoont de vrijmetselarij veel overeenkomst met andere clubs als de Rotary en de Lions. Deze groeperingen maken voldoende waar dat hoge status bepaald niet progressiviteits-bevorderend hoeft te werken. Deze gedachte wordt de laatste tijd overigens ook nog bevestigd door het optreden van een kapitalisten-regering à la Lubbers die de kortingen op lagere en niet-inkomens zonder blikken of blozen weet door te zetten. Het principe erachter 'houden wat je hebt' is duidelijk en een pure vertaling van het woord konservatief.

Mensen met een hoge sociale status geven waarschijnlijk een andere invulling aan wat progressiviteit is, dan degenen die niet (zo) hoog op de maatschappelijke ladder staan. Beide groepen kunnen zich derhalve progressief noemen, terwijl ze daarmee iets anders bedoelen. Zo ook noemt de Belgische vrijmetselarij zich op grond van formuleringen progressief, maar is zij dat in werkelijkheid niet.

Een van de uitingen van deze slechts mondelinge progressiviteit is het verschijnsel der filantropie. Door maatschappelijk progressieve groeperingen financieel te ondersteunen lijkt de gever zelf progressief te zijn. Hij is dat daarmee nog niet, hij denkt slechts progressief, -en dat nog alleen op zijn manier. Zo zou filantropie beschouwd kunnen worden als een afkopen van reële progressiviteit voor vermeende; van datgene wat eigenlijk gedaan behoort te worden voor de rust van het eigen gemoed. Het is voor de gever niet al te moeilijk om te geven, gezien zijn vrij hoge sociale status. Na zijn gift kan hij zich op zijn lauweren terugtrekken en met alle progressieve zelfvoldaanheid die hij bezit alweer zijn pintje drinken en plasje doen. Wat betreft filantropie is de overeenkomst tussen vrijmetselarij en rooms katholieke kerk dan ook niet klein: beide preken hooguit voor verschillende parochies.

Filantropie is inherent aan de praktijk der vrijmetselarij in het algemeen en hangt nauw samen met de gemiddeld vrij hoge status van haar leden. Het verschijnsel der filantropie bij progressieven houdt zichzelf bovendien gedwongen in stand. Waar geld gegeven wordt om vrijheid en saamhorigheid (*16) in de samenleving te bevorderen, blijft ongelijkheid tussen gever en ontvanger in stand, -een ongelijkheid die niet door het geven van geld ongedaan valt te maken.

Hst lijkt een voldongen feit dat vrijmetselaars een vrij hoge sociale status bezitten, waar weinig aan te doen valt: er treden nauwelijks mensen toe uit kringen die lager op de sociale ladder zitten. Toch zou dit laatste bevorderd moeten worden, alleen al om een nivellering van status binnen de vrijmetselarij te verkrijgen en om de waarschijnlijk andere progressiviteit van deze kringen ook hier opgeld te laten doen. Dat dit vooralsnog niet gebeurt, heeft met andere karakteristieken van de vrijmetselarij te maken, die ik hieronder nog bespreken zal. Deze karakteristieken maken het de toetreding van mensen met een sociaal niet zo hoge status volgens mij vrij moeilijk de vrijmetselarij binnen te treden.

2.2.3. Toelatingsdrempel en geheimhouding.

Ik ben een vrouw,
Maar houd het geheim.
Zo kan ook ik
Vrijmetselaar zijn,

De enige groepering, waarvoor de vrijmetselarij geen toelatingsdrempel kent, wordt gevormd door vrouwen: zij worden in viriele loges gewoonweg niet toegelaten. In alle overige gevallen wordt een kandidaat behoorlijk en kritisch gehoord en bekeken, voordat hij eventueel over de toelatingsdrempel uitglijdt, maar zelfs dat is een vrouw niet beschoren

(*20). Hierover wil ik niet meer zeggen dan dat deze houding van de vrijmetselarij tegenover vrouwen loodrecht staat op iedere claim die zij op progressiviteit doet. De Belgische vrijmetselarij erkent nu wel gemengde en vrouwelijke obediënties, maar kan zich van discriminatie van de vrouw pas vrijwaren, wanneer zij ook gemengde en vrouwelijke loges en zittingen onder haar rokken (sic!) toestaat. Dat ik het hier niet verder over de "vrouw in de vrijmetselarij" wil hebben, heeft er dus niets mee te maken dat ik het niet belangrijk zou vinden. Integendeel, het onderwerp zal snel zeer hoge prioriteit moeten krijgen.

Tegelijkertijd echter vind ik het ook weer zo achterhaald dat ik er verder geen woorden over vuil wil maken. Slechts een ding moet van mijn hart: voorstanders van abortus stellen abortus niet verplicht, maar willen niemand beletten in zijn vrijheid om (onder bepaalde kondities) abortus uit te voeren. Tegenstanders van abortus verplichten iedereen ertoe abortus nooit uit te voeren. Het laatste standpunt is uiteraard autoritair en absolutistisch. Ditzelfde kan gezegd worden van de verplichting vrouwelijke vrijmetselaars niet aan zittingen (waaronder ik ook inwijdingen e.d. reken) deel te laten nemen. Wat ik niet kan begrijpen is dat de Belgische vrijmetselarij ten aanzien van het een een progressief, niet-autoritair, niet-verplichtend standpunt inneemt (wat ook geldt voor haar houding m.b.t. het geloof in de opperbouwmeester des heelals), terwijl zij ten aanzien van het ander net een tegenovergesteld standpunt inneemt. Dit kan bepaald niet konsekwent of consistent genoemd worden.

Zowel toelatingsdrempel als geheimhouding zijn maconnieke karakteristieken die konservatisme in de hand werken. Dit gebeurt niet direkt, maar indirekt. Het hebben van zo'n drempel schrikt mensen af om lid te worden. Vooral zal dat het geval zijn bij diegenen die toch al op een bepaalde manier tegen de vrijmetselarij aan kijken, omdat zij uit lagere sociale kringen komen. Dat nu zijn net diegenen, aan wie de vrijmetselarij zo'n grote behoefte heeft. Het geheimhoudings karakteristiek versterkt deze werking bovendien nog, doordat het een waas van geheimzinnigheid rond de vrijmetselarij legt, waardoor zij worden aangetrokken, op wie de vrijmetselarij nu net niet zit te springen (bv. de vage mistici en magiërs), en waardoor zij worden afgestoten, die zij juist wel goed kan gebruiken (bv. de mensen uit sociaal-lagere klassen).

Toelatingsdrempel en geheimhouding kunnen echter gehandhaafd blijven zonder dat zij (samen met andere karakteristieken als 'traditie', 'ritueel' en 'symboliek') geheimzinnigheid in de hand werken. Er is niets geheimzinnigs aan een toelatingsexamen voor de middelbare school of aan een patent op de bereidingswijze van een produkt, maar daar wordt ook niet geheimzinnig over gedaan. Dat nu doet de vrijmetselarij wel door te spreken over het geheim der vrijmetselarij; door allerlei vrijmetselaarstierelantijntjes rond eventuele toetreding op te hangen; en door vrijwel nooit in de openbaarheid te treden.

Wat meer publiekelijke uitleg van wat dat geheim nu eigenlijk inhoudt, waarom er een toelatingsdrempel is en waaruit deze bestaat, kortom, wat meer openheid naar buiten toe zou de vrijmetselarij zeker geen kwaad doen en haar praktijk progressiever kunnen maken. De reden waarom dit vooralsnog niet gebeurt is hoofdzakelijk angst, volgens mij.

Enerzijds angst voor herkenning door niet-vrijmetselaars (en alle niet-vrijmetselaars zijn in België uiteraard katholieken). Deze angst berust echter enkel op het vooroordeel dat niet-vrijmetselaars ten opzichte van vrijmetselaars hebben. Dit vooroordeel wordt weer in stand

gehouden door een aantal van de karakteristieken die ik besproken heb (o.a. de toelatingsdrempel, de geheimhouding, de status), en door een aantal verhaaltjes en verzinsels (duivelspraktijken e.d.). Door het doorbreken van deze verhaaltjes en de effecten van die karakteristieken kan het vooroordeel uit de weg worden geruimd en kunnen vrijmetselaars zich als zodanig (ook in België) bekend maken. Het klinkt eenvoudig, maar zal dat zeker niet zijn. Toch moet, als de cirkel van geheim-dus vooroordeel-dus geheim doorbroken wil worden, iemand zijn nek uitsteken. Van niet-vrijmetselaars hoeft dat niet verwacht te worden, -de vrijmetselaars zullen dat dus zélf moeten doen.

Waarom zij dit niet doen heeft nog een tweede reden, -en nu kom ik op mijn 'anderzijds': angst dat, zodra bekend wordt wat vrijmetselarij eigenlijk is, tevens aan het licht zal komen dat zij wat zij zégt waar te willen maken, in genen dele waarmaakt of zelfs maar kan maken; kortom dat wat zij pretendeert te zijn, een loze kreet is. Welnu, als dàt dan naar buiten komt, zullen in ieder geval de vooroordelen ten opzichte van de vrijmetselarij zoals zij nu zijn, kunnen gaan verdwijnen en zullen er andere vooroordelen voor in de plaats kunnen komen die waarschijnlijk heel wat prettiger en doorbreekbaarder zullen zijn dan de huidige. Bovendien heeft de vrijmetselarij dan de mogelijkheid echt progressief te zijn, daadwerkelijk iets te doen en vandaaruit die nieuwe vooroordelen te bestrijden.

2,2.4. Traditie en invloed.

Zijn invloed is mager.
Zijn traditie te lang.
Een vrijmetselaar dus,
- ben ik bang.

Over het feit dat de vrijmetselarij haar invloed primair uitoefent via haar individuele leden, heb ik naar mijn idee in het vorige artikel (*18) voldoende gesproken, evenals over de noodzaak van gezelligheid in de loge. Ik ga er hier dan ook niet verder op door.

Dat vrijmetselarij stoelt op een eeuwenoude traditie hoeft haar progressiviteit uiteraard helemaal niet te belemmeren. Wel meer, en ook progressieve organisaties kennen zo'n traditie. Dat zij echter ontsprongen zou zijn uit een bron van mystiek, magie en andere onachterhaalbare geheimzinnigheden in de Middeleeuwen en zelfs tot koning Salomo of de oude Egyptenaren wordt teruggebracht, heeft wèl een remmende werking, - zeker naar buiten gezien (*19). Vandaar ook dat ik zo benadrukt heb dat de geschiedenis van de vrijmetselarij in 1717 begint en niet eerder (*20).

Het hebben van traditie zelf hoeft geen konservatisme in de hand te werken, maar het bewust vasthouden aan traditie, -vaak tegen beter weten in-, en het daarom weigeren met de tijd mee te gaan, doet dat wel. Ik heb daarvan een voorbeeld ten aanzien van de Angelsaksische vrijmetselarij gegeven in mijn eerste artikel (*21) en ga dit niet nodeloos met een tweede voorbeeld uit breiden. Wel denk ik dat het noodzakelijk is te bekijken wat van de traditie der vrijmetselarij nog zin heeft in deze tijd en wat als oudbakken aan de kant zou moeten worden gezet (bijvoorbeeld in formuleringen van ritueel en symboliek), omdat het de uitvoering van de grondbeginselen in de weg staat. Als iets zin heeft, uitsluitend omdat het traditie is, waag ik de zin ervan überhaupt in twijfel te trekken.

2.2.5. Imago en bombast.

Hij sprak zeer hoogdravend.
Droeg een schort om zijn leest.
't Kon dus niet missen!
Vrijmetselaar geweest.

(grafschrift)

Wat ik tot nu toe gezegd heb, hangt nauw samen met het imago dat de vrijmetselarij naar buiten toe heeft en dat nauwelijks een imago is of van neutraal naar negatief overweegt. "Maar daar hebben we zelf schuld aan, We informeren de buitenwereld niet over onze doelstellingen en onze tegenstrevers verspreiden (...) de meest gekke dingen over ons. Meer voorlichting dringt zich op." "De werking naar buiten is zeker de volle aandacht waard (...)." "(H)eel veel broeders verwachten een grotere uitstraling naar buiten, een grotere invloed op de profane wereld. (...) In naam van (de) sakrosan(k)te broederlijkheid, bijna de voornaamste reden voor het verder bestaan van die eeuwenoude Maçonnerie, gebeurt er weinig of niets inzake de uitstraling. De vraag kan echter ook gesteld worden of die er echt nodig is." (*22). Nee, die vraag moet gesteld worden in een vrijmetselarij die "het zoeken naar de waarheid en de vervolmaking der mensheid beoogt" (*23), tenzij deze uitspraak niet meer dan hoogdravend, bombastisch en niet-gemeend is en die vrijmetselarij met haar eigen waarachtigheid een loopje neemt.

Het antwoord op die vraag zal tevens een antwoord zijn op het dilemma, waarin die vrijmetselarij zit. Bij een positief antwoord zal de vicieuze cirkel, waarover ik zoeven sprak en die hierin bestaat dat de vrijmetselarij niets doet, omdat haar imago zo is, en dat haar imago zo is, omdat zij er niets aan doet, doorbroken kan worden. De keuze in het dilemma zal dan gedaan worden voor progressieve grondbeginselen én progressieve praktijk. Bij een negatief antwoord kan de cirkel niet doorbroken worden, blijft de vrijmetselarij zitten, zoals ze zit: zonder te verroeren. Dan zal er geen keuze in het dilemma kunnen worden gedaan en dat zal betekenen dat de vrijmetselarij zonder een (bewuste) keuze te doen de kant van het praktische konservatisme kiest, haar grondbeginselen loochent, en zichzelf dan ook niet progressief mag noemen.

Zoals de praktijk der vrijmetselarij bepalend is voorwat vrijmetselarij is, zo is haar imago naar buiten dat ook. Over dat imago hoef ik hier niet verder te spreken: alle genoemde karakteristieken van de praktijk der vrijmetselarij hangen ermee samen en ook De Schampheleire heeft er voldoende over geschreven. Dat het doorbroken zal moeten worden, lijkt mij een duidelijke zaak.

2.3. En dan: praktijk en ideaal.

En toch ben ik blij
dat ik vrijmetselarij
... en voel ik me ziek
als ik niet maçonniek.

Hierboven heb ik beknopt aangegeven waarom en wat er naar mijn mening aan de Belgische vrijmetselarij veranderd zou moeten worden om haar in konkrete en niet alleen statutaire zin progressief te kunnen noemen. Ik ben me ervan bewust dat ik niet alle karakteristieken besproken heb. Er zijn er zeker meer dan de door mij genoemde die het konservatisme van deze vrijmetselarij bevorderen. Ook ben ik over een aantal daadwerkelijk progressieve activiteiten die door Belgische vrijmetselaars in heden en verleden ten uitvoer zijn gebracht, heengelopen. Ik denk hierbij bij

voorbeeld aan de abortuswetgeving in België. Het ging mij echter niet zozeer om deze activiteiten dan wel om het gehele beeld van de Belgische vrijmetselarij, dat overwegend konservatief is. Dit beeld te veranderen zou naar mijn mening eerste doelstelling van deze vrijmetselarij moeten zijn en dat zou tegelijkertijd inhouden dat aan de verandering van de essentiële karakteristieken uit de praktijk van deze vrijmetselarij gewerkt moet worden. Ik heb echter nog niet aangegeven op welke manier dat volgens mij zou kunnen.

Het meest vanzelfsprekend lijkt het mij daar te beginnen, waar de verandering zou moeten plaatsgrijpen: in de praktijk der vrijmetselarij, de loges. Dit houdt in dat de loges zich ervan bewust zouden moeten worden waar zij in de praktijk mee bezig zijn: met de instandhouding van het genoemde konservatieve beeld. Deze bewustwording zal zeker niet zo eenvoudig en passief zijn, als het woord zelf lijkt aan te geven. In het algemeen immers bestaan de grootste groepen in de loges niet uit broeders die staan te trappelen van ongeduld om iets daadwerkelijk binnen de vrijmetselarij of daarbuiten te doen. Het beeld dat de vrijmetselarij naar buiten toe heeft en dat grotendeels door deze groepen wordt bepaald, moge daar een bewijs voor zijn.

Het bewust maken der loges, van hun eigen praktijk moet dan ook niet zozeer gezocht worden bij de loges zelf, als wel bij individuele broeders in de loges. Zij die niet aan de vorming van het konservatieve beeld der vrijmetselarij mee willen werken, zullen het moeten zijn die actief de praktijk veranderen. En deze broeders zijn er! Van iedere loge immers kan botweg worden gezegd dat er zeker 'n actieve kern in aanwezig is. Deze kernen nu zouden met elkaar in regelmatig kontakt moeten treden om te onderzoeken in hoeverre en op wat voor wijze de zo door mij genoemde karakteristieken zouden kunnen worden veranderd. Zo zou bijvoorbeeld onderzocht moeten worden tot welke graad van soberheid de symboliek en de ritualen in de vrijmetselarij gereduceerd zouden kunnen worden, zodat er ruimte komt voor meer konkrete, (maatschappelijke) activiteiten. Zo ook zouden deze kernen moeten bekijken hoe het negatieve imago der vrijmetselarij doorbroken zou kunnen worden via publiciteit, op welke wijze vrouwen wel in de Belgische vrijmetselarij opgenomen zouden kunnen worden, enz., enz. Slechts door dergelijke kontakten binnen de praktijk der vrijmetselarij, -en niet van boven af opgelegd (iets, wat overigens ook niet te verwachten is) kan de vrijmetselarij een uitweg vinden uit het dilemma, waarin zij zit. Het precieze verloop van deze uitweg kan niet van tevoren worden gedikteerd, -daarover zal in onderling overleg nagedacht dienen te worden. De suggesties ten aanzien van de karakteristieken der vrijmetselarij, zoals ik die in deze artikelen heb gegeven, kunnen daarbij hopelijk nuttig zijn. Wat echter wel vaststaat, is het begin en het eind van deze uitweg: van een konkreet-konservatieve naar een konkreet-progressieve vrijmetselarij.

Een verandering in de zin, waarin ik haar bedoel, zal zeker veel tijd nodig hebben. Alleen door bewustmaking van broeders door broeders zal zij enigszins mogelijk zijn. Hoelang dat ook moge duren, het zal zeker nooit verloren moeite zijn er een begin mee te maken. Zeker na 150 jaar van konservatieve Belgische vrijmetselarij niet. Mijn broeders van de "Watergeuzen" en ik zijn in ieder geval bereid om samen met degenen die zich daartoe geroepen voelen, een begin te maken van daadwerkelijk progressieve Belgische vrijmetselarij voor tenminste de komende 150 jaar.

M.P. Angenent

NOTEN

- (*1) H.Heine, "Aus den Memoiren des Herren von Schnabelewopski". In: H. Heine, Werke, Wiesbaden, z.j., p. 925. (Vert. van hel citaat door mij).
- (*2) De Watergeus 1(2), p. 14.
- i*3) idem, 1(1), p. 17.
- (*4) idem, 1(2), p. 6-18.
- (*5) idem, 1(2), p. 14.
- (*6) Zie voor wat ik hieronder versta: De Watergeus 1(2), p. 6 en noot (*1).
- (*7) Statuten van het Grootoosten van België, titel 1, artikel 1.
- (*8) Grondwet voor de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden, H.I., Algemene Bepalingen, Artikel 2.
- (*9) Voor de Latijnse richting heb ik mij alleen met de Belgische vrijmetselarij bezig gehouden. Deze gebruik ik hier dan ook als een 'pars pro toto'.
- (*18) Zie ook: De Watergeus, 1(1), p. 6-10.
- (*11) De Watergeus, 1(2), p. 12. Deze karakteristieken zal ik hieronder verder bespreken.
- (*12) Natuurlijk is een aantal van deze karakteristieken wel als of in grondbeginselen geformuleerd, maar het grondbeginsel is dan eerder uitdrukking van het karakteristiek dan andersom.
- (*13) Dat zal ik hieronder verder uitwerken.
- (*14) Deze uitspraak is gebaseerd op mijn eigen ervaringen, ... en ik heb toch al vrij veel loges in België bezocht.
- (*15) ... en Grootmachten: het open hebben liggen van een blanco boek of van een bijbel tijdens de zitting is niet grondvorm, maar specifieke invulling daarvan.
- (*16) Zie mijn omschrijving van 'progressiviteit' in De Watergeus, 1(2), p.6.
- (*17) Dit waarschijnlijk indachtig het 'spreekwoord': beter geen vrijmetselaar dan een gevallen vrouw.
- (*18) De Watergeus 1(2), p.13-14.
- (*19) Zie ook het artikel van [REDACTED], 'De vrijmetselarij in historisch-materialistisch perspectief', elders in dit tijdschrift.
- (*20) De Watergeus 1(1), p.10.
- (*21) idem, 1(1), p.11.
- (*22) M. de Schampheleire, Het imago van de Belgische vrijmetselarij. Synthese van een reeks opiniepeilingen. Brussel, 1979-1980, 2 dln. Boekdeel 2, p.147-148.
- (*23) Statuten van het Grootoosten van België, titel 1, artikel 1.

(RESUME 3)

